

DE OUDE FLESCH ☐

40e JAARGANG

NUMMER 156

1E KWARTAAL 2019

LOSSE NUMMERS € 10,-

ISSN 1383-30

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

Sinds 1897
een betrokken partner

ZEKER IN VERPAKKINGEN

*Bij Dijkstra Vereenigde vindt u altijd de
gewenste verpakking!*

Dit kan een standaard of een gepersona-
liseerde fles of pot zijn en voorzien van de
juiste sluiting.
Wenst u het glazen model meer "added value"
te geven? Dijkstra Vereenigde informeert u
graag over de verschillende decoratiemogelijk-
heden en verzorgt voor u het totale proces.

Dijkstra Vereenigde is een vooraanstaande
leverancier in de Benelux markt en levert
een groot assortiment verpakkingen aan de
voedings- en drankenindustrie, de farmacie en
de cosmetica industrie.

**dijkstra
vereenigde**

E. verpakkingsglas@dijkstra.net
Pascallaan 9 | 8218 NJ Lelystad | T. 0320 266 181

www.dijkstra.net

g
las
in

Glas in de Architectuur

Zicht

19 april t/m 3 november
www.nationaalglasmuseum.nl

Nationaal
Glasmuseum
Leerdam

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoud.

4. Elixir d'Anvers

Johan Soetens

13. Elixir Hellebrekers

Evert Hellebrekers

14. Hoe Hollands was 'Schiedam'?

Wim Snikkers

20. Windsheimer water

Peter Zwaal

24. Een zeldzame jeneverkruid?

Klaas Prins

25. Islamitisch Glas in Den Haag

Johan Soetens

30. Op Adelaarsvleugels

Johan Soetens

33. Twee schuren vol bij Albert Mol

Interview

Coos van Deursen

36. Mededelingen en nieuws

Redactie;

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Coos van Deursen,

coosvandeursen@planet.nl

Verzamelaarsvereniging

“De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris;

John Poot, secretariaat@deoudeflesch.org

Penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Ton Vermeulen, tonvermeulen@fluitschip.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 45,- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

<https://www.facebook.com/oudeflesch>

Van de Redactie.

Proficiat!

In handen heeft U het eerste nummer uit het jubileumjaar 2019. Veertig jaar geleden werd onze vereniging opgericht: een groep van ongeveer vijftien mensen, hoofdzakelijk geïnteresseerd in oude jeneverflessen en wijnflessen, die in actie gekomen waren door een artikel van Peter Vermeulen in De Telegraaf.

Sindsdien heeft het aantal leden zich internationaal uitgebreid en ook qua onderwerpen heeft de inhoud van ons blad een verbreding ondergaan. Van een knus clubkrantje zijn we gegroeid naar een internationaal gewaardeerd tijdschrift maar onze wortels in de gedistilleerd industrie verwaarlozen wij niet. Ook in dit nummer besteden we weer veel aandacht aan de kenmerkende vormgeving en de geschiedenis van gedistilleerd flessen: met parfumflessen de meest innovatieve en vormrijke sector in de flessenwereld.

In de afgelopen tien jaar dat we volledig in kleur zijn uitgekomen hebben we de schoonheid en historische rijkdom belicht van o.a. Chinees, Amerikaans, Romeins, Grieks, Islamitisch glas en zelfs gebrandschilderd glas en zolang abonnees en adverteerders ons trouw blijven zullen we daar mee doorgaan.

Ideën genoeg!

Daarnaast verliezen we de huiselijkheid niet uit het oog, getuige de interviews die Coos van Deursen afneemt.

Bedreigingen zijn er natuurlijk ook. De toevloed van drukwerken is soms zo groot dat je het risico loopt ongelezen in de papierbak te verdwijnen. Door zo bondig mogelijk te formuleren en onze verschijningsdata niet met feestdagen samen te laten vallen proberen we dat te vermijden.

Verder vormen de steeds stijgende posttarieven een zorg voor de penningmeester. Het kost tegenwoordig net zo veel om ons blad vijf kilometer over de Belgische grens te laten bezorgen als om het af te laten leveren in Melbourne. De recente fusie tussen Sandd en Postnl maakt dat niet beter. Wordt de toekomst dan toch digitaal?

Voorlopig wens ik ieder veel genoegen bij het lezen van dit nummer waaraan verschillende leden vanuit hun specialiteit naar beste kunnen hebben meegewerkt.

Johan Soetens

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 157

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:

ELIXIR FLESSEN

**VAN MINIATUURTJE TOT 8 LITER REUZENFLES
VOORMALIGE COLLECTIE LIKEUR- EN FRISDRANKMUSEUM
FOTO JOHAN SOETENS**

Het verhaal gaat dat in 1598, dertien jaar na de verovering van Antwerpen door de Spanjaarden, de Vlaming Ambrosius Vermeulen de nabij Antwerpen gelegen stad Lier ontvluchtte en uitweek naar Danzig met medenemen van een recept van wat een typisch Antwerpse likeur moet zijn geweest. Onder de naam 'Danziger Goldwasser', gebotteld in vierkante flessen, werd dat een groot succes waaraan een magische werking werd toegeschreven.

De veronderstelling dat het een oorspronkelijk Antwerps recept betrof wordt ondersteund door de smaak ervan die sterk overeenkomt met de likeur die de in 1838 geboren François-Xavier De Beukelaer uitbracht in 1863 na jarenlang experimenteren. Hij had een geneeskunde- en apothekersstudie gevolgd maar verdiende de kost als jeneververkoper en wijnhandelaar. In zijn vrije tijd experimenteerde hij met een veelheid van kruiden en fruitsoorten met het doel om een geneeskrachtige alcoholhoudende drank te maken. Naar verluid zou hij op 19 maart 1863 om 2 uur 's nachts de ideale mix van 32 verschillende kruiden en plantensoorten hebben gevonden: een 'Elixir', een goudgele likeur met een prettige lichtzoete smaak die een weldoende werking op de spijsvertering bleek te hebben en om die reden door hem als 'Liqueur de Table' werd aangeprezen, in tegenstelling tot bestaande elixirs (het woord stamt uit het Arabisch) die hoofdzakelijk door apothekers werden verkocht.

Als verpakking gebruikte hij oorspronkelijk een achtkantig, gedrongen model fles met ringen in de hals dat op een affiche uit 1871 te zien is. Op een reclameplaat uit 1887 zijn de ringen weg maar is het flesmodel nog altijd lomp, echter, op een affiche uit 1895 is het fraaie, slanke model te

zien dat wij nog altijd kennen en dat hij in 1898 liet deponeren. Hierop is ook het kenmerkende etiket te zien dat nog altijd in gebruik is. De likeurstokerij had zich een jaar daarvoor verplaatst van het oorspronkelijke adres aan de Paardenmarkt naar de in Zuid Antwerpen gelegen Haantjeslei. Daar is ze, als een van de oudste distilleerderijen van België, nog altijd gevestigd in het iconisch

gebouw, ontworpen door de in Nederland geboren architect Jules Hofman (1859-1919). Met de hier getoonde reclameplaat zette De Beukelaer de trend voor een nooit eerder geziene vloed van posters, reclamekaarten en advertenties, vanaf 1900 veelal ontworpen door de bekende schilder Gerard Portielje (1856-1929).

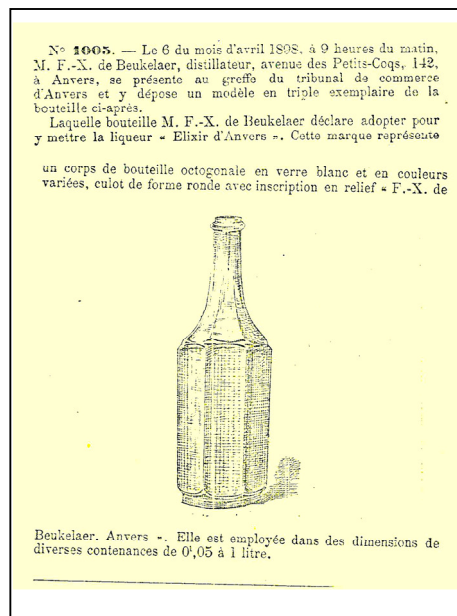

*Boven en rechts: een tweetal anonieme romantische posters uit resp. 1897 en 1898 met de karakteristieke Onze Lieve Vrouwekathedraal op de achtergrond.
(Coll. Nationaal Jenevermuseum Hasselt)*

Links onderaan op de rechter affiche een blik in de afvul- en etiketteerhal. Hiervan zijn ook afzonderlijke (reclame)afbeeldingen bekend. Wonderlijk genoeg zijn op deze afbeelding geen Elixir d'Anversflessen op te zien: eerder iets dat lijkt op zwart/groene kelderflessen.

**Rechts:
Deponering van
het slanke
flesmodel,
6 april 1898.**

Waarschijnlijk is er geen distillateur geweest die zo'n onafgebroken stroom van promotiemateriaal op de markt heeft gericht als De Beukelaer. Niet alleen in de vorm van reclameposters en showkaarten maar ook door de verspreiding van tienduizenden sets speelkaarten, notitieboekjes, thermometers en reclamekaarten.

Daarnaast nam men succesvol deel aan allerlei handelsbeurzen alsmede internationale tentoonstellingen wereldwijd. De tientallen medailles en eervolle vermeldingen die men kreeg werden met trots vermeld. Elixir d'Anvers werd al spoedig een groot succes vanwege de aangename smaak en de gunstige werking op de spijsvertering. Daarom werd het ook toegepast bij paarden die leden aan koliek, een zeer pijnlijke verstopping van het darmkanaal dat uiteindelijk tot de dood van het paard kan leiden. Het bedrijf bracht daar zelfs reclamekaartjes voor uit: een vreemde verschijning in het gezelschap van de fraaie affiches die vanaf 1900 vrijwel zonder uitzondering glunderende figuren met één of meer flessen likeur lieten zien.

Afbeelding uit de catalogus van de Wereldtentoonstelling 1885.

Een drietal posters van Gerard Portielje met van links naar rechts: een gemoedelijke Volendamse, symbool voor Hollandse gezelligheid (1908); een Napolitaanse schone (1911) en de Brusselse actrice Esther Deltenre (1877-1958) die altijd optrad in Brussels dialect (1910). Collectie Nationaal Jenevermuseum Hasselt.

Links: poster van Gerard Portielje uit 1906. Rechts: ontwerp uit 1911 dat nooit voor Elixir d'Anvers gebruikt is maar voor het tweede product van De Beukelaer: Balsam kinawijn. Coll. Nat. Jenevermuseum Hasselt

Mede door de intensieve reclame ontwikkelde de verkoop zich gunstig. In de jaren dat deze posters gemaakt werden produceerde het bedrijf met 60-80 medewerkers jaarlijks ongeveer 700.000 liter. Dat bleef natuurlijk niet onopgemerkt bij de collega's en als spoedig verscheen de ene elixir na de andere op de markt, meestal met de naam van een streek of een denkbeeldige figuur als aanvulling.

Eén daarvan was de eveneens in Antwerpen gevestigde stokerij Jaques Neefs die zijn 'Elixir de Kempenaar' nadrukkelijk aanpreekt als 'gezondheidslikeur'. Opmerkelijk is dat deze als verpakking gebruik maakte van een vrij fantasieloze recht-toe-recht-aan standaardfles maar in zijn reclame voor een tweede likeur, 'Elixir d'Afrique' een variatie op het door De Beukelaer gedeponeerde model liet zien. (Zie het artikel over Neefs in DOF 151)

Het is mij niet bekend of deze likeur daadwerkelijk in deze verpakking op de markt gekomen is en of- en hoe De Beukelaer daarop heeft gereageerd. Wel bestaat er van Elixir De Kempenaar een reclamekaartje met de afbeelding van een variant op het originele model maar niemand schijnt die fles ooit gezien te hebben. Mogelijk dateert het van na 1980 toen Neefs overgenomen was door de prijsvechter Geens in Aarschot. Dat bedrijf ging in 2007 failliet.

Zonder deze plaat zou waarschijnlijk niemand ooit van Fleurus gehoord hebben. Toch is dit een historisch belangrijke plaats door de vele veldslagen die er hebben plaats gevonden. 1622 tegen de Spanjaarden gedurende de 80-jarige oorlog; 1690 Tegen Louis XIV; 1794 De beslissende slag tegen het Franse Revolutionaire leger waardoor Holland onder Frans bewind kwam; 1815 Napoleon's laatste overwinning. (Bron: Wikipedia)

In de schitterende uitgave van het Hasseltse Jenevermuseum '*Jenever en Likeur – Affiches die blijven hangen*' komt een uit een privéverzameling afkomstige plaat voor, afkomstig van de Distillerie du Progrès, ooit gevestigd in Fleurus, ten Noord-Oosten van Charlerois (1867-1950). Het vertoont een breed assortiment aan likeuren, bitters en jenever. Twee likeuren zijn in een type Elixir d'Anversfles verpakt. Waterdicht is dat patent uit 1898 op dit model dus niet geweest.

Ook de in 1834 In Mons gestichtte stokerij Bleunaar, bekend als *Distillerie de l'Abbay des Val des Ecoliers*, maakte van het typische flesmodel gebruik. Weliswaar met een kleine variatie daarop maar toch.. het handhaven van zijn modelrecht moet een vermoeiende bezigheid zijn geweest voor F.X. De Beukelaer.

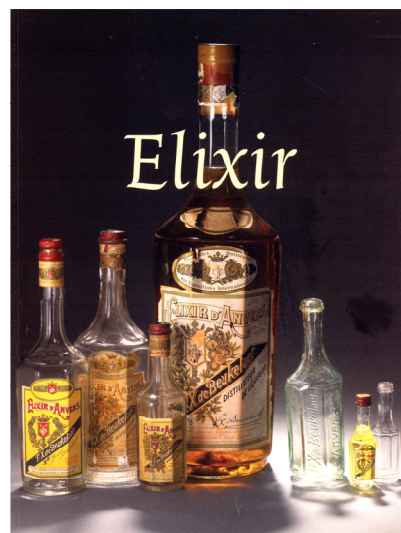
Speurend in de boven genoemde uitgave naar het gebruik van de typische Elixir d'Anversfles stuit men op de affiche van de volkomen onbekende distillerderij Dussart.

Die zou ook onvermeld zijn gebleven ware het niet dat de dame uitnodigend een fles elixir opheft die duidelijk met gretigheid aanvaard wordt.

Afbeelding uit 'Elixir' met links twee typische vóór-oorlogse Elixir d'Anversflessen van onbekend merk en rechts twee flessen van het merk Frijns, gesloten met een 'Pilfer proof' sluiting, dus ca. 1960.

Van 10 september tot 31 december 2005 wijdde het Nationaal Jenevermuseum een speciale tentoonstelling aan het fenomeen EIXIRS. Naar aanleiding daarvan kwam een publicatie tot stand met de titel (hoe kan het ook anders) ELIXIR met bijdragen van o.a. Eric Van Schoonenberghe, voormalig voorzitter van het Nationaal Jenevermuseum en auteur van onder meer van het standaardwerk '*Jenever in de Lage Landen*' alsmede van Karl Scheerlinck die de twee monumentale boeken '*Jenever in Kleur*' en '*Jenever en Likeur – Affiches die blijven hangen*' op zijn naam heeft staan. Coördinator Joanie Dehullu was zo vriendelijk om het me toe te sturen naar aanleiding van het samenstellen van dit artikel.

Elixir glaasjes uit de collectie van het museum.

In Nederland had sinds 1876 de Tilburgse wijn- en gedistilleerdhandel J.A. Verbunt de distributierechten voor Elixir d'Anvers en gedurende W.O.I nam men daar zelfs de gehele productie er van over. Het is niet waarschijnlijk dat gedurende die tijd de benodigde flessen buiten Nederland gemaakt zijn. In dat geval moeten de flessen via de (toen nog) strohulzenfabriek en flessenhandel Catalonië geleverd zijn maar zekerheid is daarover niet meer te krijgen. J.A. Verbunt is in de loop der jaren meermalen in andere handen overgegaan en ook Catalonië heeft andere eigenaren gekregen. Toch ligt hier wellicht de reden dat men in Nederland tot ver na de Tweede Wereldoorlog gebruik is blijven maken van het typische Elixir d'Anvers-model. De fles stond zelfs als zodanig vermeld in de prijscouranten van de Vereenigde Glasfabrieken. Een speurtocht leverde een paar verrassende voorbeelden op waaronder een fles uit ca.1930 van de tot aan het bombardement in Rotterdam gevestigde distilleerderij Hellebrekers. Het etiket vermeldt: **'Elixir Rotterdam'**. De leeftijd van de Hellebrekers fles baseer ik op de vondst van een gelijksoortig exemplaar uit de monsterkamer van de Glasfabriek en gevonden in het inmiddels verlaten pand van de Tilburgse flessenhandel.

Achterzijde van een reclame speelkaart. De afbeelding is gebaseerd op de affiche 'De Secretaris', een ontwerp van Gerard Portielje uit 1908.

J.A. Verbunt bleef tot 1976, dus 100 jaar lang, de distributeur van Elixir d'Anvers in Nederland.

De wijnhandel J.A. Verbunt werd opgericht in 1844 door Joseph Verbunt (1822-1878) en voortgezet door zoon Henri (1868-1937) die een aantal nevenbedrijven oprichtte waaronder een fabriek voor strohulzen, capsules, kurken, papiertouw en vanaf 1900 tevens een handel in flessen onder de naam CATALONIË. Ongetwijfeld heeft Verbunt de benodigde flessen door het eigen bedrijf laten aanleveren.

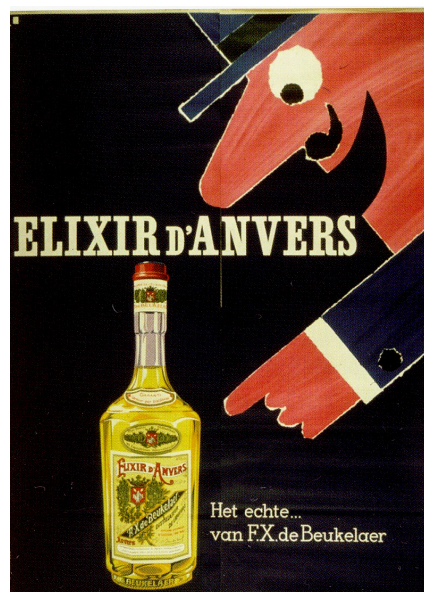
Enkele voorbeelden van gebruik van de typische Elixir d'Anversfles door Hollandse distillateurs. Van links naar rechts: Coymans, den Bosch; Daniël Visser, Schiedam (met 'Elixir de Schiedam') en de onbekende distilleerderij De Moriaan in Roosendaal. (Collectie Jenevermuseum Schiedam).

Ook de Tilburgse distilleerderij Hamer van Belle gebruikte deze fles (te zien op de omslagfoto rechts onder). Geen van de genoemde bedrijven bestaat nog.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het tijd om de traditionele romantische afbeeldingen van Gerard Portielje's posters te vervangen door iets dat de na-oorlogse consument krachtig zou aanspreken. Dat resulteerde in het aantrekken van de jonge ontwerper Julien Keymolen, jongste medewerker van een reclamebureau en werkend onder de artiestennaam Julien Key. Met instandhouding van het beeld van de liefdevolle persoonlijke connectie met de elixirfles moderniseerde deze de poster- en advertentiecampaagnes. Het publiek vond het prachtig en dat spiegelde zich af in de omzetcijfers.

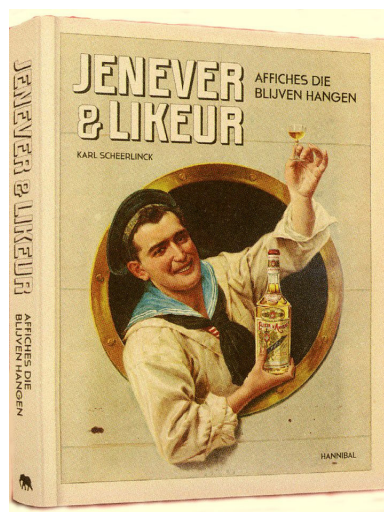

In de volksmond werden de voorletters F.X. (van François-Xavier) omgedoopt tot 'Felix', het elixirmannetje. Toch zou het na-oorlogse gebruik van likeur nooit meer de populariteit bereiken van de jaren daarvoor. Concurrentie van Cola met een tic en allerlei mixdranken deden de omzet geen goed. In de jaren 1970 werd nog een romantische affiche ontwikkeld met een foto, gemaakt door de Duitse modefotograaf Charolotte March maar je vraagt je af of de moderne vrouw zich daarin nog kon herkennen.

Niettemin blijft Elixir d'Anversfles een van de iconische flessen uit de Belgische gedistilleerdgeschiedenis. Terecht dat deze de omslag siert van Karl Scheerlinck's in 2017 verschenen boek 'Affiches die blijven hangen'.

*Mondgeblazen etalagefles, inhoud 8 Liter, ca. 1930;
(Voormalige collectie Likeur- en Frisdrank museum Hilvarenbeek);
Standaardfles fabr. VG Schiedam, 1950;
miniatuurje, ca. 1960;
Elixir Hamer van Belle, Tilburg.*

Bronnen:
Publicaties Jenevermuseum Hasselt;
Jenever en Likeur in kleur;
Idem – Affiches die blijven hangen;
Elixir
Wikipedia:
Elixir d'Anvers;
Stokerij De Beukelaer
Website:
<http://www.retroscoop.com/food.php?artikel=199>.
Voor de geschiedenis van Catalonië:
Johan Soetens; Kroniek van een
Familiebedrijf (2011).

SUMMARY

ELIXIR D'ANVERS

A FAMOUS DRINK - AN ICONIC BOTTLE

In 1863, after many years of experimenting, François-Xavier De Beukelaer (1838-1917), trader in wine and Geneva, created a herbal liqueur, based on 32 different herbal and vegetable ingredients that he called **Elixir d'Anvers**. It proved to be an instant success and is still produced today.

It was appreciated not only for its flavor but also for its digestive capabilities and its soothing effect in cases of colic. It was rumoured that in many a convent school a couple of these octagonal bottles were kept to help reduce the discomfort of the benefit of the girls having their period and probably also to the daily delight of the Mother Superior.

Of course, the success in sales did not pass unnoticed by the competition and soon all kinds of 'elixirs' came unto the market, often claiming beneficial effects to health and general wellbeing, which, in 1898, caused De Beukelaer to patent an elongated version of his original bottle that is still in use today. This did not keep his competitors from imitating him, as the previous pages may show.

Elixir d'Anvers also proved to be beneficial to horses suffering from colic, an intestinal cramp that can lead to the death of the animal. Administering three litres of the Antwerp liqueur proved to be a life-safer. In the collection of the National Jenever Museum in Hasselt (B) a curious label can be found, advertising a 'Horse Friend' elixir. It is not clear whether this was aimed at the use by equestrians or horse breeders or by their animals!

As so many of his colleagues, De Beukelaer published posters, show cards and advertisements to promote his product but he did this in an abundant way, including thousands of sets of playing cards, note books, thermometers etc.

Many of the pre-war posters were designed by the well-known Belgian painter Gerard Portielje (1856-1929) who excelled in depicting people of different profession and nationality, all very happily holding a bottle of the precious liqueur.

*View of the production hall, ca. 1900.
Bottles are filled, corked and labelled by female workers.*

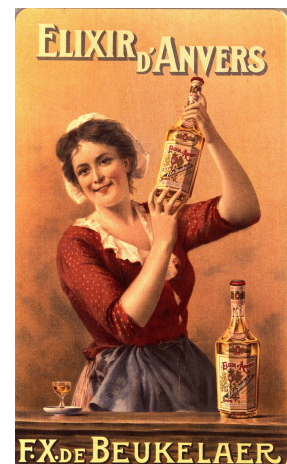

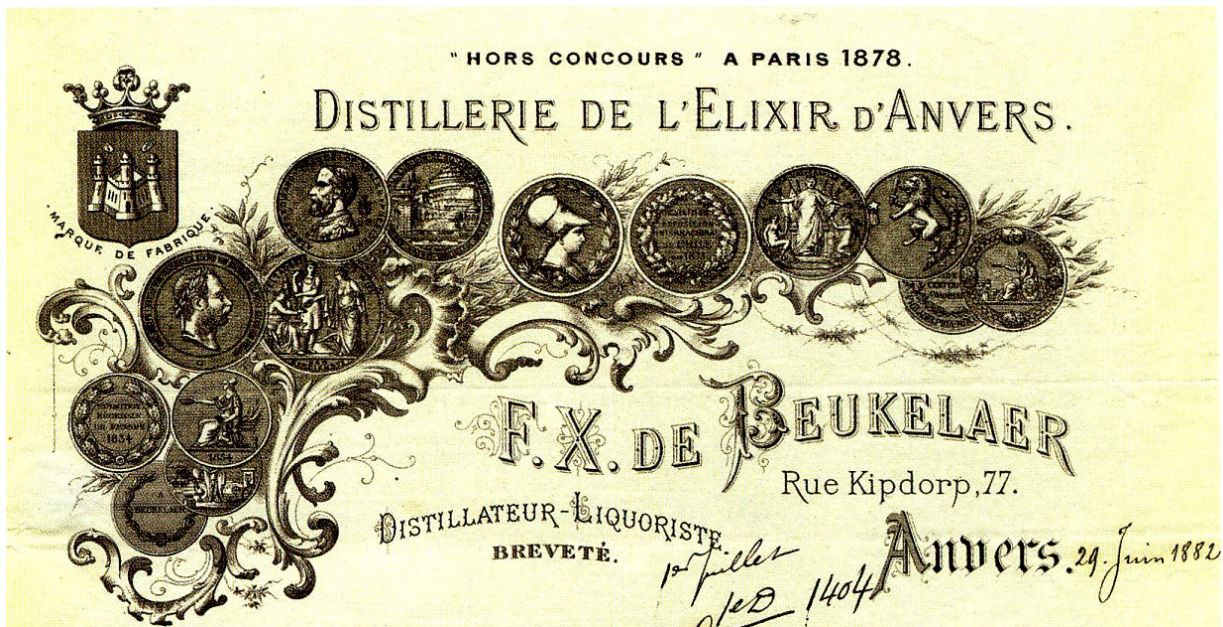
*Three posters by Gerard Portielje.
From left to right:*

*Dutch fisherman from
Volendam, 1908;*

Lady from Surinam, 1901;

Waitress, 1905

Letter head, June 1882.

At the same time the company presented itself whenever possible in international exhibitions and was awarded with scores of medals that were proudly displayed on the bottle labels and letter heads.

After the Second World War the use of liqueur never reach the former popularity again due to the introduction of trendier drinks such as Cola with a Tic and all sorts of mix drinks. Also the traditional romantic posters were no longer considered fanciful and were replaced by designs that were considered more appealing to the modern consumer.

*Left: Poster ca. 1900. Designer unknown.
Right: Poster 1908. Designer: Gerard Portielje
Below: Poster 1961. Decoupage technique
(paper cuttings). Designer: Julian Key.*

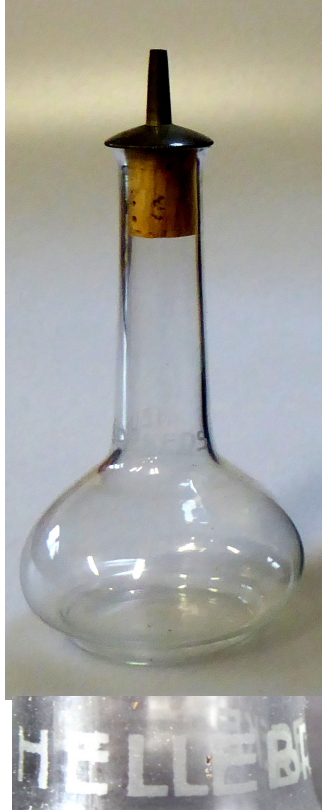

However, the decline in the consumption of liqueur did what the patent of 1898 was never able to do: it made Distillery De Beukelaer the sole user of the iconic bottle. Still housed in its historical building and still using its original copper distilling appliances, it not only produces several 100.000's litres of Elixir, but it also welcomes many tourists who come to visit Belgium's oldest distillery.

ELIXTIR HELLEBREKERS Een flaconnetje en een jeugtherinnering

Evert Hellebrekers

De start in 2019 had een mooi begin. Peter Zwaal – historicus – werd benaderd door Mw. Nel van de Meent met een vraag/herkomst over een flaconnetje waar de naam 'Hellebrekers' op staat plus een foto hiervan. Het stond al jaren in haar kast en was nieuwsgierig geworden. De link naar mij was snel gelegd en mijn hart begon dan ook echt wel sneller te kloppen. Schijnt gezond te zijn.

Deel van de tekst
'Hellebrekers' zoals die onder
aan de hals is aangebracht.

flacon, maar door mijn jonkheid, had ik daar natuurlijk totaal nog geen weet van ! Dat werd helaas realiteit, toen mijn Vader (rond 1948) aan mij vroeg 'Wil jij voor mij de borrel, een glas en de elixer halen?'. Geen punt, maar ik struikelde en het flaconnetje viel kapot. De laatste herinnering van zijn bedrijf !. Ik kan mij nog heel goed herinneren, dat hij uiteraard verdrietig was, maar boos worden lag niet zijn aard. Toch wel heftig dat na 79 jaar dat flesje, aannemende dat het echt het laatst overgebleven exemplaar is, zich weer in mijn handen bevond.

Het zal tussen 1920 en 1940 uitgebracht zijn, wat overeen komt met het lettertype van de naam en bij ons ook terug te vinden is in andere presentatie's.

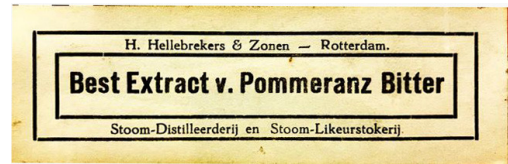
Het zal gemaakt/geblazen zijn Leerdam en het zal mij niets verbazen dat de bekende glasontwerper COPIER hierin een hand heeft gehad. Hij heeft namelijk ooit een likeurfles voor Hellebrekers ontworpen (Zie 'Copier Compleet' (2011) blz. 200 en 201 afb. 6-1129)

Mijn vraag was dan ook aan Mw. Van der Meent : Hoe bent u aan dat flaconnetje gekomen ? Nu, mijn oom had een slijterij in Gouda.... en toen was mijn directe opmerking – pats boem – was dat P. Schouten ? Het was gelijk raak, want hij heeft in ons klantenbestand gezeten !

Uiteraard moesten de flaconnetjes aangevuld worden en daar had je de z.g. navul flessen voor. Deze staat in al zijn stoerheid met het flaconnetje op de foto. Er was ook nog een grootverpakking voor de café's en wel in kleine mandflesjes van 5 liter. Aan het hengsel werd een label gehangen met het adres waar het naar toe moest en op de achterzijde een etiket met de soortnaam. Simpeler kan het niet.

Het is een luxe elixer-flaconnetje met een druppelaar dat naar gelang de wens afgevuld kan worden met Angostura, rode -of groene Pommeranz, Longae Vitea, Rijnsch Maagbitter of Kruidenelixter. Hier mede deed je dan enkele druppels in de jonge jenever om deze wat meer smaak te geven. Dit product is toch vrij wel neutraal van smaak en dan maakt dat ene tikje(s) dat het plezierig proeft. In een attent café was dus dikwijls de vraag van de ober : Met of zonder tik meneer. Voor de 'niet-meer'-weters : Elixter is een extract van veel kruiden en mogelijk planten. Met name Angostura is bekend tegen vermoeidheid en maagpijn. Het is ontwikkeld in Venezuela en genoemd naar de havenstad Angostura in dat land.

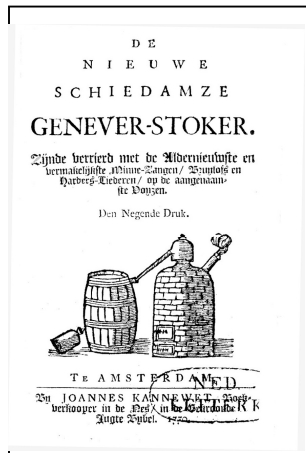
Zeker is het 't vermelden waard dat Holland ook bekende merken had, zoals Catz in Oude Pekela en Ph. van Perlstein & Zn In Doetinchem. Hellebrekers deed dus ook mee, was geen grote speler, maar het hoorde er bij. Elixter wordt eigenlijk niet meer gebruikt, wel nog in bekende cocktails. Een enorme hype was 'Únderberg' in de jaren '50. Een klein flesje omwikkeld met lichtbruin pakpapier en daarop geplakt een bedrukt wit etiket. Ik nog kan mij nog goed herinneren dat in mijn opleidingstijd met het beheer van het filiaal Nieuwe Binnenweg in Rotterdam een tüchtige Duitse Frau om 9 uur binnen stapte met een lichte alcohol damp rond haar heen. Zij kocht 3 flesjes Underberg en klokte dat gelijk zo naar binnen. Dat zou best voor haar de remedie tegen het katertje geweest kunnen zijn. Zo kwam het bij mij over en zo zie je wat elixer kan doen. 24 januari 2019 was het zover om het flesje te bezichtigen en eventueel te kunnen kopen, want het is toch echt een groot wonder dat dit nog bestaat en bewaard is gebleven !! Klein van afmetingen – 12,5 cm hoog en een diameter van 6 cm. Het was heel charmant om te zien, iets liefs en na enig onderhandelen mocht ik het overnemen en daar was haar daar dankbaar voor. Maar het wordt nog wonderlijker. Zoals bekend is onze onderneming verwoest in mei 1940.

De woning aan de Graaf Florisstraat 66 viel buiten de brandgrens, en werd dus gespaard. Het bedrijf ging echter naar Delft, en dat werd dus ook privé verhuizen. De inboedel en al werd ingepakt en wat zat er bij ? Ook zo'n

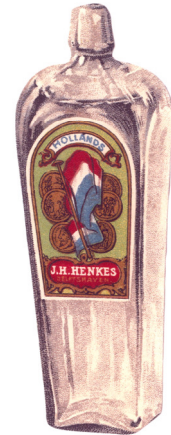
HOE HOLLANDS WAS SCHIEDAM ?

Dat Schiedam al heel lang bekend is als jeneverstad bewijst een boekje uit de achttiende eeuw. Maar de titel is verraderlijk: Er staan Herberg liederen in, zoals 'Cupidoos klagt' en 'Oudemans Vrijage'. De herkomst is onduidelijk.

Het is eigenlijk een vreemde zaak! Vroeger werd Schiedam geassocieerd met jenever. Er waren hier branderijen, waar uit granen moutwijn werd gestookt. Dit gebeurde in drie stappen, tot uiteindelijk een alcoholpercentage van 46% was bereikt. Deze moutwijn werd verkocht aan jeneverstokerijen over de hele wereld. Deze was van zo'n hoge kwaliteit dat de naam 'Schiedam' dikwijls werd gegeven aan het eindproduct: jenever. Vooral in België en Frankrijk. Op zich toch wel opmerkelijk, want het grote publiek kende zelf niet deze basis grondstof. In Schiedam kwam de moutwijn uit kleine branderijen, die via de beurs (verplicht, met enkele uitzonderingen) aan de distillateurs geleverd werd. Maar waren er dan hier ook zo veel jeneverstokerijen? Nee! In de buurstad werd waarschijnlijk in de toptijd, kort na 1900 meer jenever gestookt. Maar in de 20^e eeuw zijn veel distillateurs uit Rotterdam en Delfshaven naar Schiedam verhuisd. Boll & Dunlop, Kiderlen, Van Dulken Weiland en Co., Van Der Valk. Maar de grootste is de nog steeds bestaande John de Kuyper. Het bedrijf was brander (van moutwijn) en distillateur (van jenever). Daarnaast was het een grote koper van moutwijn op de Schiedamse beurs. In 1911 verhuisde het bedrijf naar de Buitenhavenweg in Schiedam, maar stopte met zelf de moutwijn maken. Zij nam een belang in 'Hollandia', die in 1909 de eerste grootschalige moutwijnfabrikant was. Na de tweede wereld oorlog vestigden zich, soms na een zoektocht, nog meer bedrijven zich in Schiedam, zoals Vrijmoed. Floryn vond onderdak bij Dirkzwager en dit werd het merk van Dirkzwager. Ook Coebergh kwam naar Schiedam.

Wim Snickers

Dit etiket werd gebruikt door Henkes op het eind van de 19^e eeuw in Canada. Ook Blankenheym & Nolet had zo'n etiket.

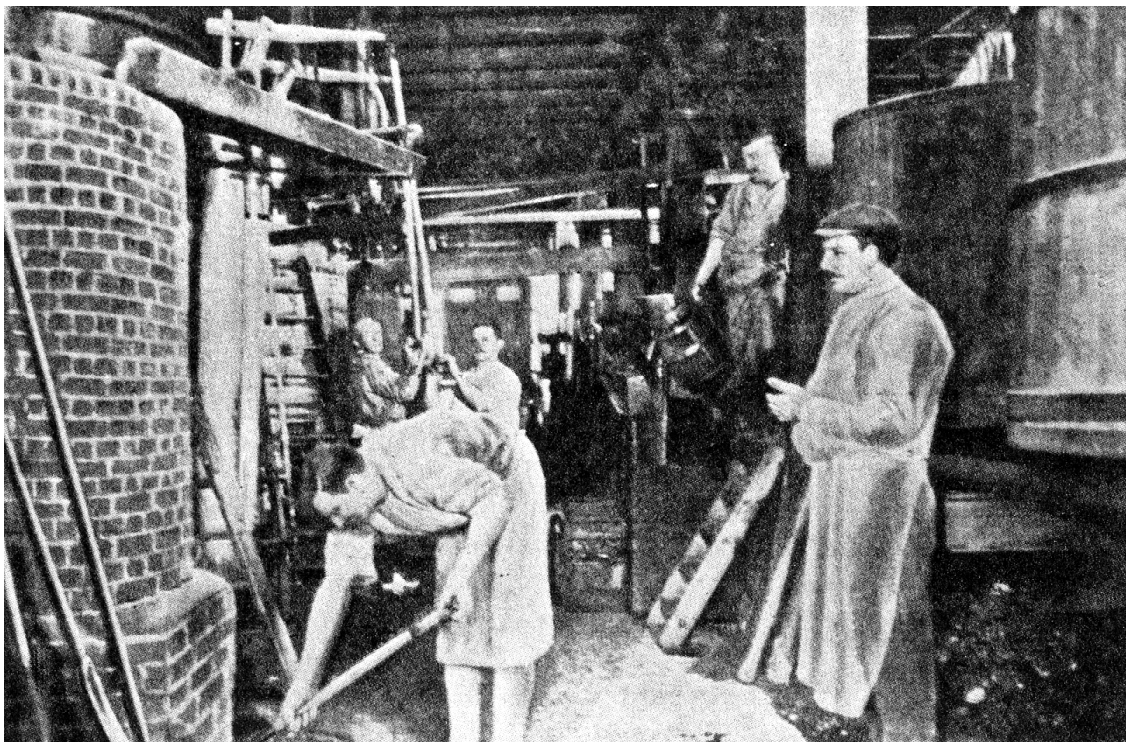

In de 19^e eeuw werd Schiedam een grote gistfabrikant. Voorheen werd het vergistingproces van het graanbeslag in gang gezet door er wat biergist, die men kocht van een brouwerij, aan toe te voegen. Men ontwikkelde echter een systeem om zelf gist te maken. Niet alleen voor eigen gebruik, maar het werd een groot product van de branderij en een voorname bron van inkomsten.

In het begin van dezelfde eeuw werd een methode ontwikkeld om in een grote verticale kolom met schotels met gaten in een continu proces alcohol van max. 96 % te krijgen. Je hoeft het zover niet te laten komen. Als je als eerder stopt, dan kan je moutwijn krijgen, mits je uitgaat van een graanbeslag. Met kan ook uitgaan van melasse (restproduct bij de suiker raffinage). In België werd deze methode al snel overgenomen. In Schiedam kwamen pas veel later grotere 'stoombranderijen'.

Links: Zelfs in de Belgische grote jeneverstad Hasselt noemde men jenever ook wel 'Schiedam'. Wissels is de laatste overgebleven jeneverproducent in Hasselt. Fryns en in 2011 ook Smeets werden door Bruggeman uit Gent overgenomen. Dit bedrijf is zelf onderdeel van een Franse groep. Rechts: In veel landen was het woord 'Hollands' heel gangbaar voor jenever. In het schild staat 'old Schiedam'. De distilleerderij heeft nog heel lang bestaan, maar importeerde ook al heel lang geen jenever meer. Op het ogenblik bestaat het nog als een gin merk van een Deense groep.

Een 'gewone' Hollandse 4-baks branderij bestond uit twee 'rouwketels', één 'distilleerketel' en 12 ronde beslagbakken. In een beslagbak werd met heet water en granen een 'beslag' gemaakt. Na drie dagen had zich gist (dat werd opgevangen) gevormd en een licht alcoholisch beslag. Twee maal per dag werd in ieder van de twee 'rouwketels' de inhoud van een bak afgestookt. De damp wordt geleid naar een naast de ketel staande koelvat en werd weer vloeibaar. De vloeistof heeft een hoger alcohol percentage omdat het een lager kookpunt heeft dan water. In de ketel blijft ook een restproduct achter: spoeling. Dit is uitstekende veevoeding. Dagelijks werd de 'distilleerketel' gebruikt om deze vloeistof weer af te stoken. Af en toe werd deze ketel ook gebruikt voor nogmaals een afstoking om het eindproduct: moutwijn van 46% te produceren. De vloeistoffen worden opgeslagen in grondvaten. Er werkten vier man. Men kende ook een 'dubbele' branderij (8-baks), met $8 \times 3 = 24$ beslagbakken. Voor de telling gold deze als 2 branderijen. Op de foto een 6-baks (= $1\frac{1}{2}$) branderij. Links ketels, koelvaten, pompen. Rechts beslagbakken op een stellage. Daaronder werden kolen opgeslagen. Korte tijd, vlak vóór het kantelpunt omstreeks 1880 waren er hier 360 branderijen plus nog drie "stoombranderijen" met een totale capaciteit van $32\frac{1}{2}$ branderij.

Des Distilleries JOH. DE KUYPER & ZON Schiedam HOLLAND		L'hecto nu
Schiedam type ordinaire	Base 52 o/o	580.—
Schiedam type G. P. (Spécial pour coupage)	Base 52 o/o	625.—
Schiedam type Bonificateur pour la fabrication de genièvre goût hollandais à employer à raison de 6 à 10 o/o	Base 53 o/o	925.—
Pur Moutwijn, rectifié	Base 52 o/o	535.—
Moutwijn coupage	Base 52 o/o	382.—
Brandewijn	Base 52 o/o	425.—

Consultez - nous
pour la fabrication
de vos Schiedams

Spécialité de tous produits
de base pour Genièvres

**MOUTWYN - DOUBLE BAIES
CONCENTRES**
VIEUX GENIEVRE SCHIEDAM
40° ET 50°

**RUTTEN'S DISTILLERY
SCHIEDAM**

Agent général : A. AERTS, Goedendogstr., 29, Anvers. Tél. 534.18

Raadpleeg ons
voor al uwe Fabrikaties
van Schiedam's

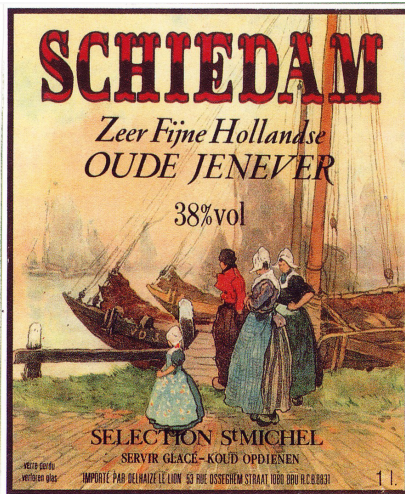
Specialiteit van alle basis
produkten voor Genevers

**MOUTWYN - DUBBEL GEBEID
CONCENTREE**
**OUDE SCHIEDAMMER
GENEVERS 40° & 50°**

Nog heel lang waren er hier distillateurs, die in bulk soms (sterke) jenever stuurden naar bedrijven in het buitenland en die dan het soms versneden, bottelden en in de handel brachten, al dan niet onder eigen naam.

Zij leverden soms ook moutwijn en andere halffabricaten. Rutten (merk: Black Prince) was een van de Kleipool bedrijven. Advertentie uit: 'Revue Belge des Vins et Spiritueux', augustus 1949;

Links: Fragment van een Prijscourant (in francs) uit 1932 van de Kuyper voor België.

Links: Etiket van 'Saint-Michel uit Brussel. Deze distilleerderij uit 1886 werd overgenomen door de supermarktketen Delhaize. In België kan men op veel meer locaties sterke drank kopen. Rechts: Advertentie uit de jaren vijftig. Je zou het niet zeggen, maar dit is één van de merken van Bruggeman uit Gent. Geleidelijk werd 'Schiedam' vervangen door 'oude genever'. Later kwamen zij helemaal uit de kast en staat op het etiket: 'Belgian genever'. Er bestaat ook een grote reclameplaat met deze afbeelding. Jaren geleden werd door de toenmalige directeur van het jenevermuseum in Schiedam deze aangeschaft in de veronderstelling met een Schiedams bedrijf te maken te hebben. Recent is dit affiche uit 1948 overgedragen aan het Jenevermuseum in Hasselt.

distillateurs bij. De totale jeneverpr Van grote invloed is geweest de 'Ned. Gist en Spiritus Fabriek' uit 1870 in Delft. Deze had een betere manier om gist te maken (de 'Wener methode'), waartoe later ook de Schiedamse branders overgingen. Maar ook bracht zij spiritus (alcohol) van een hoog percentage op de markt. Deze ging in steeds toenemende mate de 'ambachtelijk' vervaardigde moutwijn vervangen. Zo begon vanaf 1880 het aantal branderijen snel af te nemen. Het publiek wende al snel aan de lichtere smaak. Een groot aantal branders gingen er toe over om jenever te maken. Zo kreeg Schiedam er **veel nieuwe oductie** steeg zelfs nog. Deze viel sterk terug in de eerste wereldoorlog en heeft zich nooit meer helemaal herstelt.

Ook bij bedrijven die de naam 'Schiedam' gebruiken wil dit niet zeggen dat zij de moutwijn betrekken gestookt volgens de 'Hollandse methode'. Dit gebeurde in een branderij gevestigd in Schiedam, Rotterdam, Delfshaven of Delft of in elders in ons land. Het plaatje toont hoe in België en Frankrijk het dikwijls "van korrel tot borrel" in één bedrijf plaats vond. Inclusief stallen met vee, die met het restproduct (in Nederland 'spoeling' genoemd) werden gevoerd. In 2000 werd de productie en het merk 'Loos', genoemd naar het gelijknamige stadje, verplaatst naar Genièvre Claeysens Wambrechies. Het laatste Franse bedrijf dat jenever maakt.

Links en op de volgende pagina: In Duinkerken werd ook al heel lang jenever gemaakt. Uit concurrentie overwegingen werd in 1777 door Holland verboden om aan die stad korenbrandewijn apparatuur te leveren.

Van Werelddrink tot klein product. Van kleine distilleerderij tot grote groep

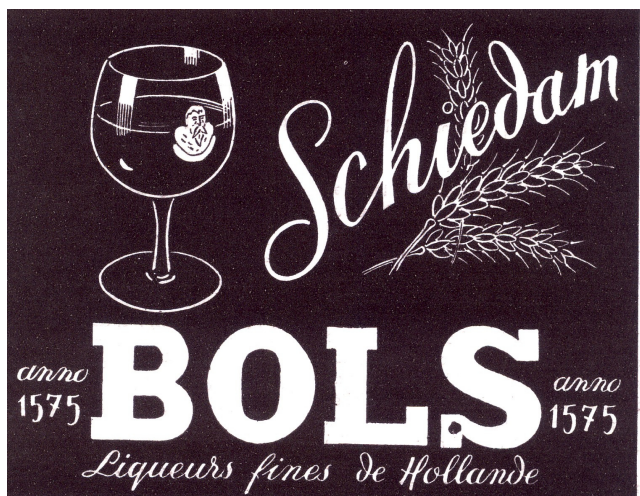

Jenever was, samen met rum, een werelddrink. Mede door actief beleid van de Britse overheid ging whisky steeds meer de plaats innemen van jenever. De dranken (en het productieproces) ontlepen elkaar ook niet zo veel. Vooral na de tweede wereldoorlog werd jenever, vooral de 'jonge', steeds neutraler. In de goedkope 'jonge' jenever zit soms helemaal geen (dure) moutwijn meer in. Het publiek wende zich steeds meer af van jenever en ging over op whisky, dat zijn karakter veel meer heeft behouden. In 1955 was nog 25 % van de jenever 'oude': twintig jaar later was dat slechts 2,5 %. In 1957 waren er in Nederland 196 distillateurs, waarvan in Schiedam 46.

Hierbij moet wel in ogenschouw worden genomen dat sommige maar één klein product maakten en dat anderen eenzelfde adres deelden. In 1968 werd het jeneverkartel opgeheven en er voltrok zich een koude sanering, want vele distillateurs konden zich, zonder gegarandeerde minimumprijs niet meer handhaven. Er werden bedrijven opgeheven of fuseerden met elkaar. De groepsvorming zette versterkt door.

Links: Etiket waarschijnlijk bestemd voor de Belgische markt. Ongeveer 1930. Steenackers was een handel in oliën, vetten en granen. 'Van Hulde Brand' werd in Boston gebotteld in een groene kelderfles. Waarschijnlijk werd deze 'Holland type Geneva' gemaakt in de U.S.A. zelf.

Bols gebruikte in België ook de naam 'Schiedam'. Terwijl in sommige landen juist de naam 'Bols' stond voor jenever.

Een grote groep was al de Ned. Gist en Spiritusfabriek in Delft. Zij had ook een grote jeneververtak, al wist soms ook het eigen personeel dat niet. Veel distilleerderijen in Nederland en België waren meegekomen met overgenomen gist en spiritus fabrieken.

Sommige distilleerderijen opereerden vrij zelfstandig.

De moutwijnfabriek Hollandia was ook sinds 1924 in haar bezit, al werd dit pas in 1948 bekend. Ook de branche wist dit niet. Een bekende distilleerderij die sinds 1922 bij de 'Gist' hoorde was Rijnbende. Langzamerhand echter verloor de NG&SF haar belangstelling voor alcohol en jenever. Na een fusie met Brocades behoort het nu al jaren bij het chemie concern DSM. In 1970 bracht zij haar gedistilleerd belangen onder Henkes Verenigde Distilleerderijen. Deze had toen al enige tijd Van Berckel van de andere grote alcohol fabrikant Nedalco (Bergen-Op-Zoom,) in bezit. En in 1971 kwam daar de Kleipool Groep bij. En wat gebeurde er in 1986? Henkes werd overgenomen door Bols en de fabriek in Hendrik- Ido-Ambacht, waar het sinds 1968 was gevestigd, werd gesloten.

Er was nog een grote verzamelaar van distillateurs: bierbrouwer Heineken. Eerst bracht zij de productie van o.a. Hoppe en Huls Kamp onder bij haar dochter Coebergh in Schiedam. Later bouwde zij in Zoetermeer een grote distilleerderij voor al haar merken.

Een van de oudste beeldmerken van de wereld is het "hart-etiket" (incl. tekst) van De Kuyper. Al in 1828 was het bekend in Engeland. Maar pas een halve eeuw later werd het ingeschreven in het merkenregister van dit land. Dit kwam omdat toen pas wetgeving het mogelijk maakte om op een gedeponeerde merknaam, beeldmerk of een specifieke 3-D vorm (zoals een Fles) het exclusieve recht te laten gelden. Internationaal kwam er soortgelijke wetgeving. Maar men moet zelf actie ondernemen als er een inbreuk plaats vond. Over de hele wereld zijn er tientallen inbreuken op het De Kuyper hart geweest en het bedrijf hield bij wat er tegen gedaan werd.

Een van de inbreuken was van een Engels bedrijf met wel een heel curieuze naam. De naam 'Schiedam' voor jenever is niet zelf beschermd. In tegenstelling tot 'Cognac'.

14. March 1903

John Schiedam & Co
Rotterdam

*Perpetual Injunction by consent in
the Chancery Division of the High Court
of Justice against James A. Hartopp of
Leicester. Defendant to pay £30 agreed
costs and deliver up all infringing Labels*

Frankrijk heeft, in veel landen dikwijls als onderdeel van een bilaterale handelsovereenkomst, bedongen dat deze naam niet wordt gebruikt. Een distillaat mag alleen 'Cognac' genoemd worden als de drank gestookt wordt volgens een bepaald procedé uit druiven uit de streek van de stad Cognac.

Dit opmerkelijke etiket toont geesten uit een kelderfles die gezamenlijk 'The old song of Schiedam' zongen met muziek uit een ouderwetse grammofoon. Op de achtergrond dansten de mensen, die heel blij zijn met het door J.J. Melchers geleverde product. Als merk koos men dikwijls een product van de moderne techniek. Zou de eigen vorm van dit etiket voortkomen uit de mogelijkheid deze op twee zijanten van een kelderfles te plakken?

Na 1980 veranderde er veel in en buiten Schiedam. Maar eerst enige productiecijfers in 1980 van de bedrijven die dan al een aantal jaren ook 'alcohol' leverden. Melassealcohol (De Koning): 100.000 hl; Graanalcohol (De Koning en Hollandia): 4.5000 hl en moutwijn: 20.000 hl. Een eeuw eerder produceerde Schiedam: 225.000 hl moutwijn. Alles teruggerekend tot de huidige rekenenheid

van 100% alcohol. De naam 'schiedam' voor jenever verdween. Al eerder was het woord 'hollands' (ook een ander woord voor jenever) al in onbruik geraakt. Het aantal distilleerderijen was al een tijd aan het afnemen

De heel grote Rotterdamse distillateur 'Blankenheym & Nolet' werd door Bols overgenomen en er vond een nepverplaatsing plaats. Dit hield in een mooi koperen bord aan de gevel van de vestiging van Bols, branderij 'De Koning' in Schiedam. Deze was vanaf de jaren twintig de vaste moutwijn leverancier van en werd later overgenomen door Bols. Sinds 1938 was zij samen met 'Hollandia' de enige moutwijn fabrikant, die de hele Nederlandse markt van moutwijn voorzagen. Heineken was in Zoetermeer in 1980 zelf graanalcohol gaan maken. Het grootste merk van Heineken was Bokma uit Leeuwarden, een goede klant van Hollandia. De productie van Bokma ging echter ook naar Zoetermeer.. Het marktaandeel van Hollandia (16000 hl) en ook de merknaam werd door de eigenaren in 1989 verkocht aan Heineken, die sinds 1988 ook zelf in een kolom moutwijn maakte. Maar zij heeft daar nooit een goed niveau ('troebele troep', volgens een distillateur) in kunnen bereiken. Heineken verloor ook haar interesse in gedistilleerd toen zij niet langer dan vijf jaar uitsluitend haar eigen merken mocht aanbieden in de Heineken café's. Zij was al in 1988 een joint-venture aangegaan met Bols, die zij eerder vergeefs had getracht over te nemen. Bols werd op den duur alleen eigenaar van 'Zoetermeer' en sloot een contract met Hollandia. En Hollandia zelf? Nadat deze fabriek aan Heineken was verkocht, zou men in Schiedam stoppen met de productie en werd verwezen naar Zoetermeer. Maar de distillateurs wilden niet! Er kwam een run op de moutwijn van Hollandia, die maar bleef doordraaien, onder protest van Heineken. Toen zij in 1992 daadwerkelijk stopte, hadden veel distillateurs veel moutwijn ingeslagen. De Kuyper voor vijf jaar. In Schiedam werd helemaal geen moutwijn meer gemaakt en later in heel Nederland niet meer. Want in Zoetermeer is het nooit meer goed gekomen en is men ermee gestopt.. En nu? Nu kopen de distillateurs hun moutwijn in België, bij Filliers. Het kan verkeren! Maar inmiddels wordt in Schiedam op kleine schaal (voor 'eigen gebruik') weer moutwijn gemaakt. Voor Notaris jenever en in het Jenever museum. Bols, waar zoveel merken uiteindelijk terecht kwamen, ging zich helemaal op 'markening' en 'experience' richten en werd los gemaakt van de fabriek in Zoetermeer

In 2007 kwam een Europese Verordening tot stand, waarin werd bepaald waar jenever geproduceerd mag worden. Maar wat als er al heel lang elders geproduceerd en op de markt gebracht onder de vertaalde naam voor jenever? Internationaal is Jenever een onbekende drank geworden en ook in Nederland wordt nu het woord dikwijls vermeden en noemt men het korenwijn. Het kaartje toont aan dat in een klein stukje Frankrijk en een groot stuk van Duitsland, naast België en Nederland, jenever geproduceerd mag worden. Maar Hamburg, waar vroeger ook veel jenever werd gemaakt, valt er net buiten! Maar dat is een ander verhaal.

BRONNEN: Artikelen van Wim Snickers in Scydam
 Het aloude Schiedamse lied ; nr.1 1993
 Schiedam, Spiritus en Schnapps ; nr. 5 1996 en nr. 1 + 2 1997.
 Gist en moutwijn in Schiedam in de laatste eeuw ; nr. 2+3+4 2010

Hoe een kunstmatig mineraalwatertje uit Amsterdam Victoria naar de kroon probeerde te steken (1915-1920)

Het uit Duitsland geïmporteerde natuurlijke mineraalwater Victoria was al een landelijk verkrijgbaar merkartikel lang voordat enige frisdrank in Nederland kon bogen op een dergelijke status. Het Victoriawater was afkomstig uit een bron te Oberlahnstein, die sinds 1881 eigendom was van een Nederlandse onderneming. In 1910 verscheepte deze N.V. Maatschappij tot Exploitatie van de Victoria-Bron vanuit Oberlahnstein meer dan 1,8 miljoen flessen naar Rotterdam die bestemd waren voor de Nederlandse consument.¹ Ik durf er mijn hand voor in het vuur te steken dat op dat moment geen enkele Nederlandse frisdrankfabrikant een omzet haalde die daarbij ook maar enigszins in de buurt kwam. In advertenties werd het Victoriawater aangeprezen als “een zeer welsmakende en verfrissende drank” naast “een uitstekend geneesmiddel in vele gevallen van ziekten, in het bijzonder bij die der maag en ademhalingsorganen, alsmede bij zenuwachtige toestanden”. In vrijwel elke horecazaak van enige standing was het Victoriawater verkrijgbaar. Tevens werd het product verkocht door heel veel Nederlandse apothekers en drogisten. Vermoedelijk is het succes van Victoriawater in meer of mindere mate ten koste gegaan van diverse andere buitenlandse mineraalwaters die eind negentiende en begin twintigste eeuw op fles en kruik in Nederland werden geïmporteerd. Ik denk dan in het bijzonder aan mineraalwaters uit België (Spa), Frankrijk (Vichy) en Duitsland (Apollinaris). Anderzijds vormde de manier waarop Victoriawater in Nederland werd weggezet een inspiratiebron voor ondernemers die eveneens een graantje wilden meepikken op deze markt.

Eén zo’n ondernemer was Alphonsus Johannes Hendricus Andreas le Belle (1874-1951) uit Amsterdam. Zo’n vijf jaar lang, van 1915 tot 1920, was Le Belle generaal-agent voor Nederland van het Windsheimer mineraalwater. Net als de N.V. Victoria-Bron was Le Belle overtuigd van de kracht van reclame. Middels een continue stroom advertenties hoopte hij de Nederlandse consument te overtuigen van zijn bijzondere product. Behalve in dag- en weekbladen adverteerde Le Belle in periodieken als *De Kampioen* (ANWB), *Het Sportblad*, *De Revue der Sporten* en *Vox Medicorum* (“orgaan tot

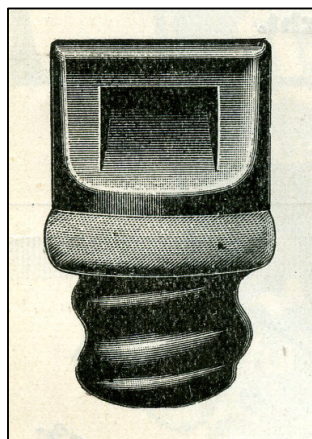
het behartigen van de belangen der geneesheren in Nederland en zijne koloniën en van allen die tot de geneeskunde in betrekking staan”). Heel voorzichtig valt daaruit af te leiden dat Le Belle twee bijzondere doelgroepen op het oog had voor zijn mineraalwater, namelijk sportbeoefenaars en mensen met gezondheidsklachten.² Verder probeerde Le Belle, net als de N.V. Victoria-Bron, de horecaverkoop te stimuleren door het verspreiden van kartonnen onderzettertjes (‘viltjes’) en kleurige reclameplaten.³ In onze hedendaagse ogen lijkt dat een weinig opwindende manier van verkoopbevordering maar in de alcoholvrije drankenindustrie van die tijd was het bepaald voorlijk. Pas in de jaren dertig begonnen dit soort praktijken meer gewoon te worden onder invloed van nieuwkomers als Coca-Cola en Hero.⁴ Een laatste punt van overeenkomst tussen het Victoriawater en het

**WINDSHEIMER
MINERAAL WATER**
(prima Tafelwater)
**SPECIAAL VOOR
SPORT-
BEOEFENAARS**
Hoofddepôt A. LE BELLE
VROLIKSTRAAT 128 Tel. Z. 4265
AMSTERDAM

Windsheimer mineraalwater was gelegen in het emballagepark. Net als het Victoriawater werd het Windsheimer mineraalwater verkocht in groenglazene flessen van 1 liter met een zogenaamde schroefstopsluiting. Voor horeca- en sportkantines was het water daarnaast ook in flessen van 50 cl en 25 cl verkrijgbaar.

Schroefstopflessen hadden een inwendige schroefdraad en werden gesloten met een stop gemaakt van gevulkaniseerd rubber. Diverse Nederlandse verpakkingsglasfabrieken hadden schroefstopflessen in hun leveringsprogramma.

Bij alle overeenkomsten met Victoriawater was er ook een belangrijk verschil. Victoriawater werd namelijk aan de bron gebotteld en per rijnaak naar Nederland verscheept, alwaar de N.V. Victoria-Bron zorg droeg voor verkoop en distributie. Aan het Windsheimer mineraalwater lag een heel ander bedrijfsmodel ten grondslag. De bron in Bad Windsheim (Beieren) was namelijk een zogenaamde *Solequelle*, waarvan het water dermate zout was dat het feitelijk ondrinkbaar was. Elke liter water uit de bron bevatte maar liefst 318,78 gram natriumchloride (keukenzout) benevens 6,93 gram andere mineralen. Vandaar dat het water aan de bron werd ingedampt om er de zouten en mineralen aan te onttrekken. Dit bronzout (*Mineralsole*) werd vervolgens verkocht aan drankfabrikanten in binnen- en buitenland. Die losten het bronzout op in leidingwater, impregneerden dat met koolzuurgas en brachten het resultaat op de markt als Windsheimer Tafelwasser of Mineralwasser. Anders dan de N.V. Victoria-Bron was Le Belle dus geen mineraalwaterimporteur maar importeerde hij slechts bronzout. Uit logistiek en kostentechnisch oogpunt had dit uiteraard grote voordelen. Met behulp van Amsterdams leidingwater werd van dit bronzout mineraalwater gemaakt. Of Le Belle dat in eigen bedrijf deed of dat hij dit karwei uitbesteedde aan een plaatselijke

limonadegazeusefabrikant is een vraag waarop ik vooralsnog het antwoord schuldig moet blijven. Ik vermoed echter dat sprake was van uitbesteding aangezien het bedrijf van Le Belle gevestigd was in een niet al te ruim bemeten pand aan de Vrolikstraat in Amsterdam-Oost. Overigens moet worden benadrukt dat de praktijk om langs kunstmatige weg mineraalwater te vervaardigen volstrekt legaal was. Ook was er geen enkele wettelijke regeling die verbood een dergelijk product aan te prijzen als zijnde mineraalwater.

Een intrigerend gegeven is dat Le Belle als generaal-agent voor Nederland in wezen alleen de Amsterdamse afzetmarkt voor zijn rekening nam. Blijkens een bewaard gebleven foto bezat het bedrijf een indrukwekkende Spijker automobiel waarmee de hoofdstedelijke afnemers werden bevoorrad. Voor de verkoop buiten Amsterdam werden door Le Belle plaatselijke agenten aangeworven. In totaal heb ik de namen van meer dan twintig van deze agenten kunnen achterhalen.

Met deze automobiel van Spijker werd het Windsheimer mineraalwater in Amsterdam gedistribueerd. Let ook op de reclameplaten aan de muur! De foto dateert uit 1917.

Het lijkt er op dat Le Belle begon met het werven en aanstellen van agenten in de omgeving van Amsterdam (Haarlem, de kop van Noord-Holland en het Gooi) om vervolgens ook in verder weg gelegen plaatsen die per spoor bereikbaar waren (Rotterdam, Apeldoorn, Zwolle, Leeuwarden, Middelburg, Enschede en Assen) hoofdagenten aan te stellen. Sommige van die hoofdagenten droegen weer zorg voor de bevoorrading van subagenten in gemeenten die niet per spoor bereikbaar waren. Omdat veel van de door Le Belle aangestelde hoofd- en subagenten reeds actief waren als limonadegazeusefabrikant, zou het in theorie zo kunnen zijn dat Le Belle zijn agenten slechts voorzag van bronzout plus etiketten en dat het Windsheimer mineraalwater dus op meerdere plaatsen in Nederland is vervaardigd. Ik geloof echter absoluut niet dat het zo is gegaan. Een dergelijke praktijk hield namelijk het risico in zich dat elke agent een ander model fles zou gaan gebruiken, wat uiteraard afbreuk deed aan het merkimage. Limonadefabrikantjes die het wat minder nauw met de hygiëne namen zouden eveneens de reputatie van het merk Windsheimer in diskrediet kunnen brengen. Dat de door Le Belle aangeworven hoofdagenten zich allen bevonden in steden met een spoorwegaansluiting vormt mijns inziens echter de sterkste aanwijzing dat het Windsheimer mineraalwater alleen in Amsterdam is vervaardigd en gebotteld en dat het van daaruit over de rest van Nederland is gedistribueerd.

WINDSHEIMER MINERAALWATER. Prima Tafelwater. Met erkende geneeskrachtige eigenschappen tegen jicht, reumatiek, slechte spijsvertering, suikerziekte en nierlijden. Algemeen aanbevolen door HH. Doct ren, Staat onder voortdurende contrôle van Dr. F. BASENAU, Chem. Laboratorium te Amsterdam. Hoo'ddepôt voor Neder and: A. Le Belle, Amsterdam Tel. 4265 Z Verkrijgbaar bij Th. W. Lammers, Schoutenstraat, Hilversum; J. D. A. te Boekhorst, Landstr. 46, Bussum; Joh. Stomps. Laanstraat 50, Baarn.
--

In de loop van 1920 komt er om onverklaarbare redenen een einde aan het mineraalwaterbedrijf van Le Belle. Bekend is dat de zoutwaterbron in Duitsland in 1920 van eigenaar is gewisseld en vanaf dan opereert onder de naam Windsheimer Quellbetrieb G.m.b.H. Wellicht dat de nieuwe eigenaar het contract met Le Belle heeft opgebroken of op zodanige wijze heeft aangescherpt dat Le Belle als ondernemer geen brood meer ziet in voortzetting van het generaal-agentschap. Die nieuwe eigenaar was de industrieel Heinrich Schulte-Witten (1884-1930) van de gelijknamige Dortsfelder Dampfziegelei H. Schulte-Witten & Co. A.G. (Dortmund). Blijkens een advertentie in het *Algemeen Handelsblad* heeft Schulte-Witten nog gezocht naar iemand die Le Belle zou kunnen vervangen: "Das Allein-Verkaufsrecht für Holland u. Kolonien ist im Ganzen oder Bezirksweise zu vergeben".⁵ Of er Nederlandse ondernemers zijn geweest die hebben gereageerd op deze advertentie is mij niet bekend. Vast staat in elk geval dat na 1920 geen sporen meer te vinden zijn van enige aanwezigheid van het Windsheimer

mineraalwater op de Nederlandse markt. Het merk raakt snel in vergetelheid. Met het verdwijnen van het Windsheimer mineraalwater raakt in Nederland eveneens de praktijk in onbruik om langs kunstmatige weg mineraalwater te vervaardigen door toevoeging van bronzout aan leidingwater. Marktleider Victoria-Bron krijgt in de jaren dertig te maken met een nieuw soort concurrenten. Ditmaal is het geen kunstmatig mineraalwater dat het Victoriawater naar de kroon steekt maar zijn het natuurlijke mineraalwaters afkomstig uit Nederlandse bronnen, zoals Hollandia (Vijfhuizen, 1930), St. Geertruydsbronne (Bergen op Zoom, 1931) en Trega (Maastricht, 1932). Omdat deze natuurlijke mineraalwaters niet vanuit het buitenland hoeven te worden aangevoerd beschikken zij over een belangrijk kostenvoordeel ten opzichte van het Victoriawater.⁶ Vermeldenswaard is nog dat ook deze nieuwe concurrenten allemaal gebruik maken van groenglazene schroefstopflessen!

Ook in Duitsland raakt de merknaam Windsheimer in de jaren dertig in onbruik. In 1935 krijgt de zoutwaterbron in Bad Windsheim een nieuwe eigenaar. Deze besluit het bronzout in het vervolg te gaan verkopen onder de merknaam Nawinta. Tot op de dag van vandaag zijn er Duitse brouwerijen en limonadefabrikanten die gebruik maken van deze merknaam voor producten op basis van bronzout uit Bad Windsheim. Overigens bevindt zich sinds 1976 ook in Bad Windsheim een bottelarij waar flessen met mineraalwater worden gevuld, maar dat water is afkomstig uit een andere bron die de naam Residenz Quelle draagt.

Noten

- 1) Ulrich Eisenbach, *Mineralwasser : vom Ursprung rein bis heute : kultur- und Wirtschaftsgeschichte der deutschen Mineralbrunnen* (Bonn : Verband Deutscher Mineralbrunnen, 2004) p.142-143.
- 2) *De Revue der Sporten* 10 (1916) 11 (22 november) p.155.
- 3) Peter Zwaal m.m.v. Johan Soetens, *Frisdranken in/uit de kunst* (Rotterdam : Vereniging Nederlandse Frisdranken Industrie, 2006) p.82-85.
- 4) Peter Zwaal, *Frisdranken in Nederland : een twintigste eeuwse produktgeschiedenis* (Rotterdam : Stichting BBM, 1993) p.68-74.
- 5) *Algemeen Handelsblad*, 10 november 1920.
- 6) Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.74-76; Peter Zwaal. De Gertrudisbron, In: Willem Heijbroek (eindred.), *Bergen op stoom : productiebedrijven in de gemeente Bergen op Zoom van 1800 tot 1950* (Bergen op Zoom : Stichting Industrieel Erfgoed Bergen op Stoom, 2009) p.216-219.

Enige tijd geleden werd er via Marktplaats een zeldzame kruik aangeboden.

Volgens de omschrijving betrof het hier een stenen jeneverkruik, zonder oor, 22cm hoog met op de bodem een z.g.'duimafdruk'. Dit is een aanwijzing dat de kruik met een touwtje van de draaischijf is gehaald. Daarmee is aangetoond dat het hier om redelijk oude kruik moet gaan.

Bovendien werd er aangegeven dat er een inscriptie op de kruik stond: "GEBANGANG, JAVA, R. & v.d. H."

Van zo'n jeneverkruik had ik nog nooit gehoord dus mijn interesse er in was gewekt.

Na een redelijk bod werd de kruik mijn eigendom. Toen ik die thuis had ontvangen bleek hij in perfecte staat. Maar gezien de onronde vorm kreeg ik toch het gevoel dat het wellicht geen jeneverkruik zou zijn. De kruik deed me qua vorm denken aan de kruikjes die werden gebruikt voor mineraalwater van de Püllnaer Bitterwasser Quelle uit Bohemen in Duitsland. Toen ben ik via internet gaan zoeken of ik op basis van de inscriptie meer gegevens kon vinden. In eerste instantie dacht ik nog even dat R. & v.d. H. wellicht zou slaan op het wijnhuis in Arnhem van Robbers & van de Hoogen. Maar daarvan is mij niet bekend dat zij iets met Jenever of met Java te maken hebben. Dus verder gezocht.

Gebangang blijkt een klein plaatsje op Midden-Java te zijn en toen ik daar verder op ging zoeken vond ik uiteindelijk een artikel, geschreven door een Duitse verzamelaar van mineraalwaterkruiken (*Bernd Brinkmann: Steinzeugflaschen für den Mineralbrunnen von Gebangan auf Java*) waaruit ik het volgende heb geleerd: bij Gebangang werd in de eerste helft van de 19^e eeuw een geneeskrachtige mineraalwaterbron ontdekt en er werd besloten om dit mineraalwater in Nederland op de markt te brengen. Hiertoe werd de Rotterdamse firma Roggenbach & van der Hoop benaderd en zij brachten dit mineraalwater in de kruik op de markt. De firma Roggenbach & van der Hoop was gevestigd in Rotterdam, Wijnstraat 69 en hield zich al langer bezig met de verkoop van mineraalwater uit Duitsland.

De kruiken die zij voor het water uit Java gebruikten werden vermoedelijk vervaardigd in het Kannenbäckersland in het Westerwald, Duitsland. De kruik in mijn bezit dateert uit ca 1850. De hier getoonde advertentie is uit 1845. De Duitse verzamelaar schrijft in zijn artikel dat er slechts één kruik uit Gebangan bekend is. Daar is nu dus een tweede aan toegevoegd.

G E B A N G A N ' S W A T E R .

*** Bij de Heeren **ROGGENBACH en van der HOOP**, Handelaren in *Minerale Wateren*, te *Rotterdam*, is van wege het Departement van Koloniën gedeponeerd en tot geneeskundig gebruik verkrijgbaar gesteld, eene uitmuntende **GENEESKRACHTIGE WATERSOORT** uit *Oost-Indië*, waarvan de bijzonderheden gemeld zijn in eene brochure, getiteld: **GEBANGAN'S WATER**, eene *Iödtum* houdende *Watersoort van Nederlandsch Indië*, door **G. J. MULDER**, Hoogleeraar te *Utrecht*.

De prijs van dit Water is vooreerst bepaald op 60 Centen de Kruik.

Islamitische Glasobjecten in het Gemeentemuseum Den Haag

Johan Soetens

Dwalend door zalen vol moderne kunst van wat nu nog Gemeentemuseum Den Haag heet, dreig je bijna te vergeten dat het museum ook over een indrukwekkende collectie oude kunst beschikt. Maar goed, de oprichters kozen in 1866 niet voor niets voor de naam 'Museum voor Moderne Kunst', later gewijzigd in achtereenvolgens 'Museum van de Dienst voor Schone Kunst' en sinds 1998 'Gemeentemuseum Den Haag', een naam die vanwege de zware G menig buitenlander als een visgraat in de keel blijft steken. De lokaal geörienteerde naam doet ook geen recht aan de brede museumcollectie van 160.000 objecten zodat vanaf oktober 2019 de naam opnieuw veranderd zal worden en wel in 'Kunstmuseum Den Haag'.

Het museum heeft altijd belangstelling gehad voor Islamitische kunst. Dr. H.C. Gallois (1885-1937) die van 1919 tot aan zijn overlijden conservator oude kunstnijverheid was, organiseerde daarover in 1927 een overzichtstentoonstelling waar 260 objecten te zien waren, waarvan 123 stuks ceramiek maar slechts 12 objecten van glas. Hij werd opgevolgd door Dr. Béatrice Jansen die tot haar pensioen in 1979 een actief beleid voerde tot uitbreiding van de collectie Islamica en die de hand wist te leggen op de geëmailleerde moskeelamp die nu tot de topstukken behoort. In 1971, het jaar waarin de Sjah van Perzië het 2500-jarig bestaan van het Perzische rijk vierde ('het meest decadente en geld verkwistende feest ooit' genoemd) stelde zij de tentoonstelling 'Aardewerk en glas uit Perzië' samen waar van de vijftig getoonde voorwerpen echter minder dan tien van glas waren.

In 1971 verklaarde de toenmalige Sjah van Perzië, Mohammad Reza Pahlavi, op basis van een zich in het British Museum bevindende spijkerschriftkegel met een tekst van Koning Cyrus de Grote, dat het Perzische Rijk en daarmee zijn familielijn, een onafgebroken glorieuse geschiedenis had van 2.500 jaar en nodigde alle staatshoofden ter wereld uit om dat feest in Perzië te komen vieren.

Veel van hen gaven aan die uitnodiging gehoor maar anderen, waaronder Koningin Juliana en Queen Elisabeth wensten niet in het gezelschap te verkeren van omstreden figuren als Maarschalk Tito, Haile Selassie, Mobuto en Marcus. Geen nood. Hun echtgenoten, Prins Philip en Prins Bernhard haastten zich de uitnodiging te accepteren.

Probleem was dat in het straatarme Perzië, waar de bevolking nauwelijks te eten- en zeker nauwelijks schoon water te drinken had, geen enkel onderkomen kon worden gevonden om de geëerde gasten in te huisvesten. Daarom werd in de woestijn, vlak bij de ruïnes van Persepolis, een groot tentenkamp gebouwd waarvoor 37 kilometer lengte aan tentzijde aangewend werd.

Ook werd een landingsbaan voor vliegtuigen aangelegd en werd een grote woestijnoppervlakte besproeid om alle slangen, schorpioenen en ander ongedierte te verdelgen. De catering werd in handen gegeven van het prestigieuze 'Maxim's' in Parijs opdat het de gasten aan niets zou ontbreken.

Dat kon ook moeilijk anders want er werden naast een onvoorstelbare hoeveelheid culinaire heerlijkheden onder andere 5.000 flessen champagne, 25.000 flessen rode Bordeaux 'Grand Cru Classé', 12.000 flessen witte wijn en 1.000 kilo kaviaar aangevoerd.

In de gloeiende woestijnhitte werden 15.000 bomen geplant, die na een week dood waren en waarin 25.000 zangvogels werden uitgezet, die het slechts drie dagen uithielden. Dat hinderde niemand want het feest duurde slechts twee dagen maar toen had de Shah-in-Shah (Koning der Koningen) inmiddels een bedrag gespendeerd overeenkomend met twee jaar het totale staatsbudget van Zwitserland. Deze extravagantie voerde tot een ongekende volkswoede en werd de directe aanleiding voor zijn verbanning in 1979.

Die spijkerschrift kegel uit Londen tekent dus niet alleen het begin maar tevens het einde van de Perzische dynastie, zo dat woord al van toepassing was op de Reza Pahlavi's rechten op de troon.

De collectie Islamitisch glas van het museum kreeg pas echt een boost in 1954 toen dank zij het legaat van de collectioneur Pim Mulier (1865-1954) een zeer grote, deels al in bruikleen afgestane verzameling aan het museumbezit kon worden toegevoegd. De in 1981 als conservator islamitische kunstnijverheid aangestelde drs. Jef Teske (1937) organiseerde in 2006 de eerste tentoonstelling die geheel aan glas gewijd was: 'Glas uit de Oriënt' (9 december 2006 tot 19 maart 2007).

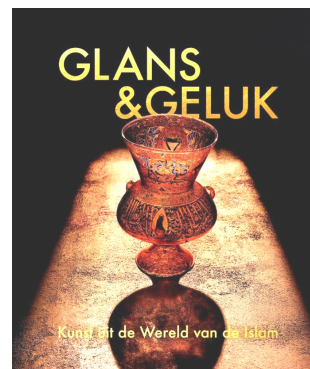

Ter gelegenheid daarvan verscheen een speciaal themanummer van 'Vormen uit Vuur' (no. 196 / 2006 / 3) het mededelingenblad van de Vrienden van Ceramiek en Glas met daarin een uitgebreide toelichting van drs. Teske.

En nu was er dus van 8 september 2018 tot 3 maart 2019 de tentoonstelling *Glans en Geluk* – *Kunst uit de Wereld van de Islam* te zien met in totaal 300 voorwerpen, deels uit eigen bezit, aangevuld met onder meer bruiklenen uit Marokko, Turkije, Afghanistan, Iran, Irak en China

Verschillende bekende landgenoten met Islamitische achtergrond, waaronder journalisten, koks en musici waren in staat gesteld voorwerpen van hun keuze voor te dragen zodat het geheel een persoonlijk eerbetoon werd aan wat de Islamitische decoratieve kunst tussen 900 en 1900 aan moois heeft voorgebracht. Lang niet alles daarvan was glas natuurlijk, maar er was beduidend meer van te zien dan bij de vroegere gelegenheden.

Op deze en volgende pagina's enkele glasobjecten die onze aandacht trokken.

Glans en Geluk. Kunst uit de Wereld van de Islam.
Charlotte Huygens/Luitgard Mols e.a.
Waanders Uitgevers, Zwolle, 2018.
ISBN 9789462621947
(Nederlands/ Engels)
€ 27,50

Rechts: Kannetje uit de 11e eeuw, H. 8 cm.
Uiterst zeldzaam want gemaakt van opaak blauw/ turkooisblauw glas dat verkregen werd door gebruik van koperoxide. Van dit soort glas zijn slechts zes objecten bekend, waaronder een kom in de schatkamer van de San Marco in Venetië.

Volgens drs. Teske moest de kom de suggestie wekken uit het hoogwaardige turkoois gesteente te zijn gemaakt, dat in Afghanistan gevonden wordt.

Links: Staande lamp van blauw glas
H. 20,6 cm. 10e-11e eeuw.
De onderzijde werd met water gevuld waarop een laag lampolie werd gegoten.
Deze vormgeving komt terug in de geëmailleerde moskeelampen uit de 14e eeuw.

Facet geslepen kommen, Iran, Sassanidisch, 6e-7e eeuw. (Zie voor dit soort glazen voorwerpen ook in blad 140, (1e kwartaal 2015) : 'Palmyra en het glas der Sassaniden')

Links: Kannetje met lineair slijpsel H.14,3 cm. 10e eeuw. Links daarvan z.g. 'Bagdad kan' met in de mal gevormd relief, zo genoemd omdat op sommige er van dat woord voorkomt. H.11,2 cm. 9e eeuw. Pas in de jaren 1950 werd een kleine groep van deze kannen uit de tijd van Haroen al-Rasjied ontdekt. De vormgeving gaat terug op metalen kannen de tijd der Sassanidische koningen (224-642). Rechts: Groep kleine (reuk)flesjes en schaaltes 8e-9e eeuw.

Links Syrische beker, 12e-13e eeuw.

Rechts: Vormgeblazen fles met honingraadpatroon. 12e-13e eeuw

Links: Vormgeblazen fles H. 19,3 cm. Iran, 1100 – 1250.

Rechts: Twee z.g. 'Zwanenhalsflessen' die voor het sprenkelen van reukstoffen werden gebruikt. Iran, 18e -19e eeuw.

In 1924 werd Adries Copier bij het zien van een dergelijke fles uit de collectie Boijmans van Beuningen geïnspireerd tot het ontwerpen van een aantal langhalzige Leerdam unica.

Mogelijk dat de glablazers in de Syrische stad Raqqa zich door de pottenbakkers vanuit het nabijgelegen Iran, waar de toepassing van emailbeschildering op keramiek hoog ontwikkeld was, zich hebben laten inspireren om de techniek van glas-email ook op hun producten toe te passen. Toen in 1250 Caïro werd uitgeroepen tot hoofdstad van het sultanaat der Mammelukken verplaatsten deze ambachtslieden zich daarheen waar hun potentiële opdrachtgevers verbleven en werd Caïro en daarmee Egypte het centrum van de Islamitische glas-emaille kunst. Glasobjecten werden beschilderd met een mengsel van verpoederd gekleurd glas en een bindmiddel en daarna verhit tot het glaspoeier met de wand samensmolt. In principe is die techniek door de eeuwen heen onveranderd gebleven. In de jaren 1950-1970 werd ze op industriële wijze grootschalig toegepast op simpel gebruiksglas zoals melk- en limonadeflessen.

Links: Schaal met emailbeschildering D. 39 cm. Egypte/ Syrië ca. 1350.

Rechts: Beker met emailbeschildering. H. 14,5 cm. Syrië of Egypte ca. 1300

Vanaf ca. 1250 ontstonden grote objecten die voorzien waren van ingewikkelde en veelkleurige beschilderingen en grote, vaak in blauw uitgevoerde opschriften, onderbroken door rozetvormige patronen. Het hier afgebelde glazen bekken uit 1300-1350 heeft op elk van de vier onderbrekingen een lotusmotief, een decoratiepatroon dat via Iran vanuit China was overgekomen.

Hoewel de techniek van het emailleren op glas streng geheim gehouden werd, lukte het de Venetianen toch om de receptuur en handleidingen er van te pakken te krijgen. Vanaf dat moment werd Venetië een vervaarlijke concurrent

vooral voor de levering van de rijkgedecoreerde moskeelampen.

Dat geldt niet voor het hier afgebeelde 32 cm.hoge exemplaar uit 1322-1328; blikvanger op zowel de tentoonstelling in 2006 als op de recente expositie. Getuige het opschrift was de lamp gemaakt in opdracht van de emir Soenqoer al-Sa'adi, inspecteur van het leger en hoofd van de Mammelukken, en bestemd voor de moskeeschool ('Madrassa') in Caïro. De tekst op het bovengedeelte van de lamp is uit de Koran (XXIV, 35) 'Allah is het licht van de hemelen en de aarde'. Die toepasselijke regel werd vaker gebruikt. Op gelijksoortige lampen in de collectie van het Metropolitan Museum in New York kan men die eveneens aantreffen.

Tot slot deze drie 17e eeuwse flessen met in India aangebrachte goud- en emailbeschildering waarvan het mij niet zou verbazen als ze na een lange reis vanuit Amsterdam uiteindelijk hier beland zijn. Dit soort vierkante flessen was namelijk een specialiteit van de in 1601 door Jan Janszoon Caerl, bewindvoerder van de VOC, opgerichte glasblazerij aan wat nu de Amsterdamse Kloveniersburgwal no. 105 is. Deze heeft tot 1623 bestaan onder de naam van zijn schoonzoon, Jan Hendriksz Soop.

In een document uit 1608 wordt een geschenk vermeld aan de Japanse keizer van onder andere 13 'Dancksycker flesschen'. Deze werden waarschijnlijk, net zoals de hier getoonde exemplaren, beschilderd in de Indiase deelstaat Guyarat, in het Noord-Westen van India. De VOC had daar een handelspost.

Ook in het Corning Museum of Glass bevindt zich een viertal van dit soort flessen.

(Zie Stefano Carboni en David Whitehouse: *Glass of the Sultans* pag. 286, 287

Johan Soetens: *Vierkante Flessen/ Bouteilles Carrées/ Square Bottles* pag. 92)

OP ADELAARSVLEUGELS

Johan Soetens

Op 20 juni 1782 viel het besluit om de Amerikaanse adelaar (Bold Eagle) te kiezen om te worden afgebeeld op de 'Grand Seal' van de Verenigde Staten. Daar waren lange discussies aan voorafgegaan. Met name Benjamin Franklin had liever gezien dat gekozen was voor de afbeelding van een kalkoen.

De adelaar werd afgebeeld met in één klauw een olijftak, symbool van vrede, en in de andere een bundel van 13 pijlen. In zijn snavel klemt hij een banier met de tekst 'E Pluribus Unum'; (uit velen één). In 1789 werd de adelaar officieel bevestigd als symbool van de natie die zojuist de onafhankelijkheid op Engeland bevochten had en is sindsdien een oneindig aantal malen afgebeeld op bankbiljetten, postzegels en munten waarbij soms de motieven van de Grand Seal gevolgd werden maar vaak ook ontwerpers de vrije hand namen.

Het symbool van nationale trots werd ook vaak afgebeeld op de zakflacons, of 'flasks' die in het midden van de 19e eeuw bijzonder populair waren in Amerika, in grote getale zijn gemaakt en die door de vele verschillende voorstellingen, vormen en kleuren een begeerd verzamelobject vormen.

Van links naar rechts: Zeldzame Eagle flask met afbeelding van een opgerolde vlag 1838-1847, Coffin & Hay Glass Manufactory, Hammonton NJ. (Veiling AGG 2012; \$7.500 - \$12.500);

'Liberty' Eagle flask, 1860-1872. Willinton Glass Works. (Veiling 2012 AGG \$200 - \$ 400,-)

Vroege Eagle flask, 1825-1835, met afbeelding van een eik aan de keerzijde (Veiling AGG 2011 - \$ 2.500 - \$ 4.000,-)

Pictures courtesy of Mr. John Pastor, American Glass Gallery

Van links naar rechts: Maçonieke Eagle flask, 1822-1832, Zanesville Glassworks, Ohio. (Veiling AGG 2013 \$ 4.000 -8.000,-)
 Eagle flask, 1835-1845, Coventry Glass Works, Coventry CT. (Veiling AGG 2016 \$ 250,- - \$400,-);
 Fraaie safierblauwe Eagle Flask, 1850-1855. Kentucky Glassworks, Louisville KY. (Veiling AGG 2014 \$ 2.500-\$4.000,-)
 Pictures courtesy of Mr. John Pastor, American Glass Gallery

Vaak betreft het flessen met vrijmetselaarsmotieven, de afbeelding van een President of van de Franse generaal Lafayette die een belangrijke rol speelde tijdens de oorlog met Engeland. Aan de keerzijde is dan een adelaar afgebeeld. 'Eagle Flasks' worden regelmatig geveild voor enkele honderden dollars maar bij flessen van een bijzondere kleur of met een ongebruikelijk afbeelding kunnen daar zomaar nullen bijkomen. Zo bestaan van het hier links afgebeelde exemplaar uit 1825-1835 slechts twee exemplaren. De fles is bijzonder vanwege de plaatsing van de sterren en het feit dat de adelaar de bek half geopend heeft.

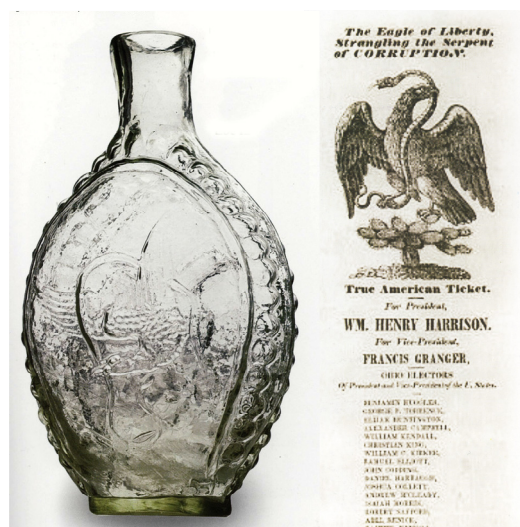
Het resultaat was dat op de najaarsveiling van de American Glass Gallery in 1917 een vraagprijs gold van tussen \$ 30.000 en \$ 50.000!

Een andere zeldzame Eagle Flask met een unieke afbeelding werd afgelopen maand geveild tegen een richtprijs van \$ 4.000 tot \$ 8.000. Het is het enig bekende voorbeeld van een adelaar die een slang in zijn bek houdt: symbool van corruptiebestrijding, een belofte die de succesvolle oud-generaal Henry Harrison deed tijdens zijn campagne voor het presidentschap van Amerika in 1840.

Hij beklemtoonde geboren te zijn in een simpele 'log cabin' zoals op zijn hier afgebeelde verkiezingsposter te zien is en werd beroemd door zijn succesvolle optreden in de oorlog van 1812 met Engeland en vooral door de slag bij

Tippecanoe (Keth-tip-pe-can-nunk in het Indiaans) tegen de door de Engelsen gesteunde Indianen die de directe aanleiding daartoe werd. Van corruptiebestrijding kwam niet veel. Na een 1 1/2 uur durende inauguratiereed in stromende regen werd hij ziek en overleed hij een maand later.

Flessen... twee schuren vol bij Arie Mol !

Interview door Coos van Deursen

Eind januari ben ik op bezoek geweest bij Arie Mol. Op onze redactie was een mailtje binnen gekomen van zijn schoondochter waarin ze ons vertelde dat haar vader met een lid van de redactie zou willen praten over zijn collectie. Dat past goed in de opzet van deze rubriek dus maakte ik een afspraak.

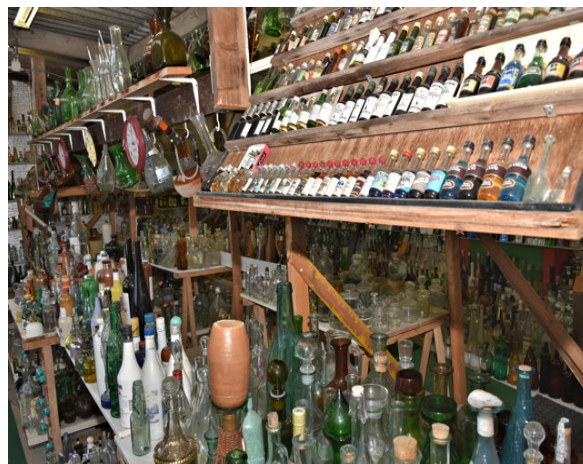
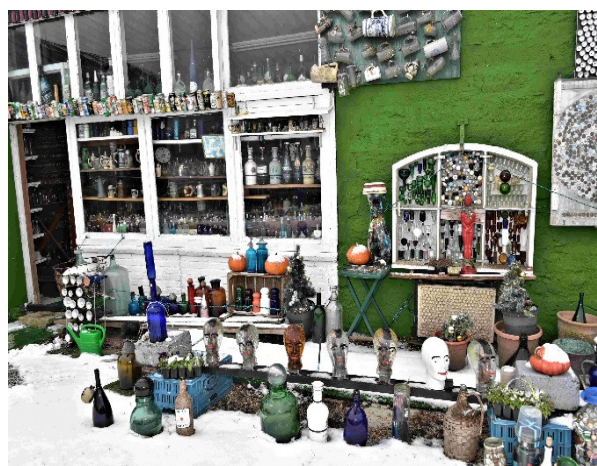
Arie Mol woont zelf samen met zijn 83-jarige vrouw in Den Briel. Onze kennismaking vond plaats op het familiebedrijf in Vierpolders. Een groot agrarisch gebied ten Oosten van Den Briel dat enkele jaren geleden samen met het dorpje Zwartewaal bestuurlijk is toegevoegd aan Den Briel en nu, zo gaat dat dan meestal, worden delen van Vierpolders ingericht als woonwijk en geschikt gemaakt als bedrijventerrein.

Het bedrijf is gevestigd aan de Veckweg, een lange polderweg met aan weerskanten de dijkhuisjes en -huizen die daar wellicht al honderden jaren strijd voeren tegen de telkens ontstane noodzaak de dijk te verhogen. Bij vele huizen zijn hier net als langs andere dijken in ons land de vensterbanken van de ramen op gelijke hoogte gekomen met het wegdek. Wellicht dat daarom de voordeur aan de achterzijde zit. Want zo is het ook bij het bedrijf van Arie.

Ik rijd een steile afrit af en parkeer mijn auto achter het woonhuis. Er wordt op mij gewacht want voor ik goed en wel ben uitgestapt word ik al hartelijk welkom geheten door de zoon van Arie, Martin. Hij vraagt of ik koffie wil maar ik geef ik er de voorkeur aan meteen kennis te maken met zijn vader.

Om mij heen zie ik verschillende schuren. Enkele grote en vrij nieuwe een stukje verderop. Vlakbij op wat je het erf zou kunnen noemen een paar wat oudere. En op het erf, tegen de achterkant van zo'n dijkhuisje zie ik nog een ander gebouwtje dat er uitziet als een winkeltje. Buiten, voor de gevel staan op wat planken flessen opgesteld en ik zie door de ramen er nog een paar honderd staan.

Terwijl ik dat met enige verbazing in me opneem gaat de deur van de schuur tegenover mij open en Arie Mol komt naar buiten. We maken kennis met elkaar en hij nodigt mij uit mee naar binnen te gaan.

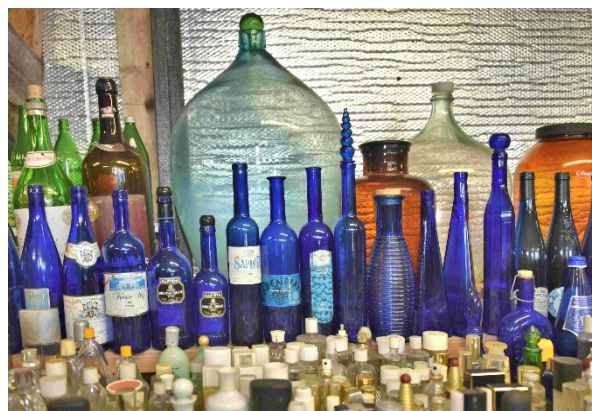
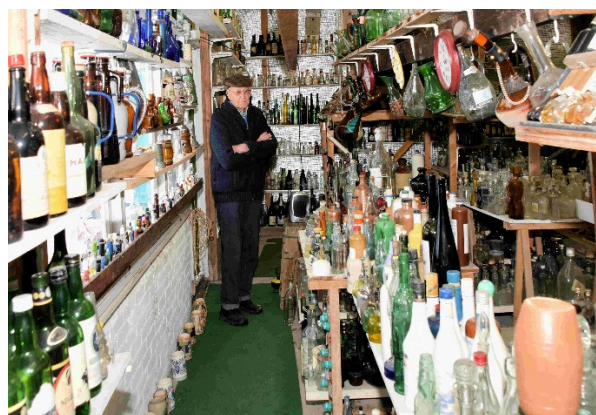

We stappen een grote ruimte in waar een warmtekanon staat te loeien om de binnenruimte wat te veraangename, want het vriest buiten. In het midden staat een tafeltje met stoelen. In een hoek zie ik door de opening van een deur wanden vol flessen staan. Dat moet dan kennelijk de verzameling zijn begrijp ik. Het lijkt me het beste om me even te oriënteren en ik stel voor dat we er eerst een kijkje gaan nemen in wat ik gemakshalve 'het winkeltje' noem.

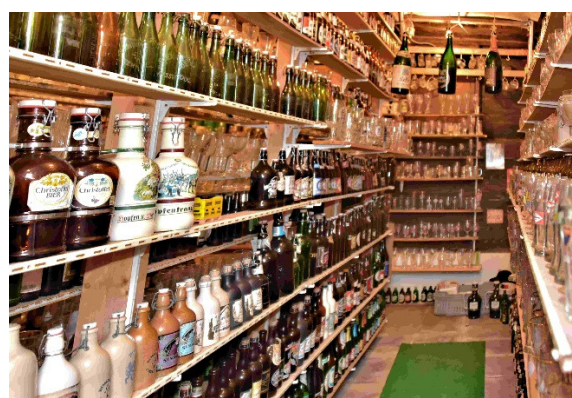
Als ik die ruimte binnenga overvalt me pas goed die enorme hoeveelheid aan flessen. Voor elke soort drank. Wijn, bier, gedistilleerd, limonade, melk, medicijnen! Opstellingen van onderen tot bovenaan vol en rijen dik.

En aan de wanden affiches, bierviltjes en andere attributen die zijdelings een relatie hebben met de hele verzameling aan gebruiks- en verpakkingsglas. Ik maak foto's want die zeggen in dit geval zeker meer dan woorden. Ik merk aan Arie dat hij er trots op is dat hij dit in alle jaren bijeen heeft kunnen brengen.

Hij kijkt belangstellend toe hoe ik alles zo mooi mogelijk op de foto probeer te zetten want nog niet zo eenvoudig is. We lopen weer terug naar de grote schuur waar nog veel meer te zien is.

Daarna nemen we plaats in de stoelen en bij het geraas van de kachel komt ons gesprek op gang. Ik begin hier en daar een aantekening te maken over wat hij me vertelt maar het blijkt dat er over zijn hobby al eens een artikel is geschreven in de 'VRZMLR' dat hij al voor me heeft uitgeknipt zodat ik daar, als ik wil, gebruik van kan maken.

Hij is nu 88 jaar en geboren in Vierpolders waar zijn vader een gemengd bedrijf runde. Landbouw en veeteelt. Hij volgde de agrarische school in Dordrecht en ging op het bedrijf van zijn vader werken. Toen hij 30 jaar werd heeft hij het bedrijf van zijn vader overgenomen. Dat was in 1960. Je kunt zeggen in de tijd van de overgang van grotendeels nog met de hand bedreven landbouw naar die van een ver doorgevoerde machinale. Met veel liefde praat hij over de jaren dat hij bij zijn vader op het bedrijf werkte. Ook over de oorlogsjaren toen de polders door de Duitsers onder water werden gezet. De rijen palen die in de grond werden geslagen om landingen van parachutisten te bemoeilijken. En de periode na de oorlog toen het bedrijf langzaam weer op gang kwam.

Hoe het eraan toe ging, het bewerken van het land, het zaaien en oogsten, het onderhoud van het (hand)gereedschap, het inhuren van seizoenkrachten, de zorg voor de dieren, het voeren en melken van de koeien. De contacten met de leveranciers en de afnemers van de landbouwproducten zoals aardappelen, suikerbieten, tarwe en melk. Vroeg opstaan, om vier uur de koeien melken, om zes uur de knechts instructies geven dan zelf even gaan ontbijten en terug naar het land om daar verder te werken. 's Avonds op tijd naar bed en (ik citeer zijn credo) en vooral gezond leven: 'niet roken, geen alcohol en veel bewegen'.

En veel bewegen deed hij. En niet alleen bij zijn dagelijkse werk maar ook erna. Al was het nog zo laat, hij maakte altijd tijd om te hardlopen (liep zelfs zes keer een marathon, een poosje later zie ik er een oorkonde van hangen) op woensdag even een uurtje kunstrijden op de Uithof in de Haag. Ook was hij jaren achtereen keeper in het voetbalelftal van Vierpolders. Deed ook nog aan de ruitersport, paardendressuur met vier paarden waarvoor hij les kreeg om paarden te menen van iemand uit Rotterdam. Voor de kerk bakte hij ieder jaar duizenden oliebolletjes waarvan de opbrengst werd bestemd de reparatie van het dak, of de vervanging van een raam e.d.

Dat hij daar tijd voor kon vrijmaken kwam natuurlijk ook omdat door de komst van de moderne landbouwmachines. Zagen we in de jaren '60 nog veel mensen op het land werken nu zie je een eenzame tractor het werk doen.

Een andere verandering die van invloed is geweest op de bedrijfsvoering was de toegenomen welvaart. In die jaren dat Arie voor zichzelf was begonnen kwam het toerisme opzetten. Mensen kochten een caravan en gingen daarmee op vakantie. Maar in de winter kon dat ding niet in de straat voor de deur blijven staan. Er waren stallingen nodig. En die ruimte wordt gevonden op boerderijen en bij tuinders die daar een bron aan vaste inkomsten aan ontleen.

Arie stopt met het aanhouden van vee waardoor er ruimte vrijkomt om als winterstalling dienst te doen. Hij kiest ervoor om door te gaan met het agrarische deel, de landbouw.

Op een dag in 1965 vindt hij in Rozenburg aan de waterkant een fles. Aangespoeld in de Oude Maas. Wellicht over boord gegooit op zee. Hij wordt er verliefd op en daarmee begint zijn passie voor het verzamelen ervan

Het eerste flesje

Hij stroopt markten af en beurzen w.o. de verzamelaarsbeurs in de Margriethal in Schiedam en zijn collectie begint te groeien. Familie en kennissen in het dorp krijgen er hoogte van dat Arie aan het verzamelen van glaswerk is begonnen en brengen hem af en toe het nodige materiaal. Wat hij gebruiken kan wordt aan de verzameling toegevoegd, wat onbruikbaar is wordt alsnog in de vuilcontainer gemikt. Ook de eigenaren van de caravans (zo'n 300 klanten) merken dat Arie interesse voor flessen heeft gekregen en voor alles wat er betrekking op heeft en brengen van hun reizen door Europa dozen met materiaal mee dat voor de deur wordt gezet. Flessen, bedrukte bierglazen, bierviltjes, reclameborden, monsterflesjes etc. En zo groeit en groeit de collectie uit tot zo'n zes- duizend exemplaren. Ik heb ze niet geteld, wel gezien en denk dat de schatting juist is.

Als de ene schuur vol is, (wat ik de winkel noemde) wordt aan de andere kant op het erf een "filiaal" geopend. Dat is de ruimte waar we nu met elkaar zitten te praten. En ook die loopt ook al snel vol.

Intussen wordt het bekend dat iemand er een grote verzameling aan flessen op nahoudt. Twee flessenloodsen zelfs (dat is nog eens wat anders dan onze flessenloods-website) en er komen bezoekers op af. Arie leidt de geïnteresseerden rond en geniet van de belangstelling die zijn verzameling oproept. Soms moet hij met de vrouwenclub op de foto zoals op deze van een jaar of 15 terug.

Hij brengt de bezoekers dan ook meteen naar zijn andere hobby, die van landbouwwerktuigen. De (hand)gereedschappen waarmee de boeren het land bewerkten, messen, sikkels, zeisen, dorsvlegels e.d. waarvoor hij in een andere loods een wand met voorbeelden heeft. En waarover hij, toen hij nog wat jonger was aan het publiek op boerenmarkten uitleg gaf.

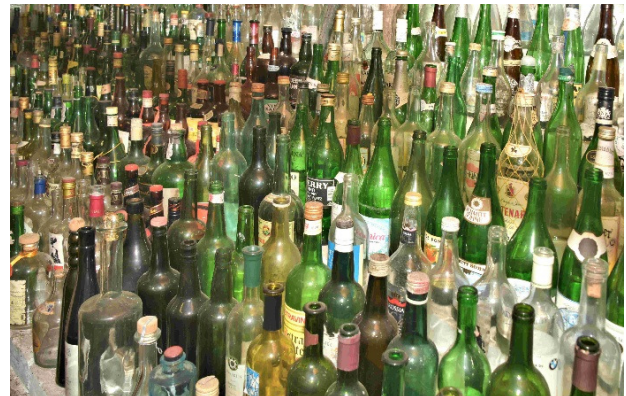
Het wordt tijd voor de koffie. We lopen over het erf naar het huis van zijn zoon. Als we aan de tafel zitten vraagt Jenneke, zijn schoondochter die dit allemaal heeft aangekaart mij wat ik van de verzameling vind. En of er nog anderen zijn die zoveel flessen bij elkaar gesprokkeld hebben. Ik denk van niet. Zesduizend is wel wat erg veel.

We praten wat verder met junior over zijn activiteiten. De oogst van de suikerbieten is binnen en wordt ondertussen bij de Suiker-Unie tot suikerklontjes verwerkt. Ook de aardappel oogst viel ondanks de droogte niet tegen maar is dit jaar wel kleiner. De prijzen liggen goed voor de boeren die van tevoren geen vaste afspraken hebben gemaakt want er is nu geen overschot. Er ligt nog 400 ton te wachten op een van de grote verwerkers uit de patat- en chipsindustrie.

En intussen luistert de derde A. Mol (Aron, geen Arie) mee. De kleinzoon. Een HAVO- leerling die nog niet weet welke beroep hij straks moet kiezen.

Na de koffie gaan we nog even in de grote aardappelloods naar de 400 ton kijken. Arie is ingenomen met het succes van zijn zoon, het gaat goed met het bedrijf. Binnenkort wordt er nog een loods gebouwd als de vergunning binnen is waarop ze al jaren wachten maar die er nu schijnt aan te komen. Daarvoor moet de grote schuur waarin wij hebben zitten praten tegen de vlakte. En al die flessen? Ja die moeten even worden opgeslagen tot ze een nieuwe plaats krijgen. Ziet u het voor u?

We komen bij een van de nieuwere loodsen en gaan naar binnen. De loods is tot de nok gevuld met aardappelen. Een gigantische berg. Er staat een lopende band om de berg t.z.t. in vrachtauto's te laden. Het gaat hier kennelijk allemaal in 't groot. 400 ton aardappelen in de ene loods, 6.000 flessen in de andere.

Ik krijg een zak aardappelen mee. En ik maak me klaar om te vertrekken. Schud de hele familie Mol de hand en rijd terug naar huis. 's Avonds proberen wij een van de aardappels uit. Eén groot genoeg voor twee en nog wat over ook. Prima van smaak, en kruimig!

Intussen zult u wellicht gemerkt hebben dat ik weinig informatie heb gegeven over de flessen zelf. Dat is helaas niet te doen. Ik heb me dus beperkt tot de verzamelaar zelf. Maar ik raad u aan om bijv. in het voorjaar zelf eens te gaan kijken in Vierpolders, bij Den Briel. U kunt er op twee manieren heen, via Maassluis en met de pont overvaren naar Den Briel. De mooiste route. Of via de Benelux tunnel bij Vlaardingen en dan richting Rozenburg door het Petrochemische Industriegebied van de Botlek.

U zult dan, net als ik, uw ogen niet geloven.

EN DAN DIT NOG.....

Waar haalde BOLS zijn flessen vandaan?

Ons lid Rob Faassen kocht in Engeland een paar BOLS likeurflesjes met zegel en vroeg zich af wat de leeftijd er van was, waar ze gemaakt waren en hoe ze in Engeland zouden zijn terecht gekomen.

Op die laatste vraag is het antwoord waarschijnlijk eenvoudig: door de export van likeur.

Van de twee flesjes is het linker het oudste: naar schatting rond 1880 en het rechter model van na 1900. Ton Vermeulen dook voor ons in de inkooparchieven van Bols en kwam tot de conclusie dat dit soort flesjes besteld werden zowel bij de Flessenfabriek 'Delft' v/h Boers & Companie als in Leerdam bij Jeekel & Co. Kleinere hoeveelheden werden ingekocht bij Wed. G. Thijssens & Zn. te Amsterdam een handelshuis dat wegens slechte betaling in 1838 was overgenomen door de firma Boers. Gezien de bodemuitvoering werd het oudste flesje gemaakt in Delft, het jongere in Leerdam.

De fabriek in Delft installeerde in 1886 de eerste glasoven in Nederland die in plaats van met direct gestookt vuur rond de glaspotten met middels een generator verkregen gasverhitting werkte. In 1907 werd de fabriek overgenomen door van Deventer's Glasfabrieken in Schiedam maar kennelijk bleef men het oude briefpapier netjes opmaken, getuige dit briefhoofd uit 1909. Kort daarna werd hier de eerste Owensmachine in Nederland geplaatst. Delft groeide uit tot de grootste flessenfabriek van Nederland met een productie van 20 miljoen flessen per jaar. In 1926 volgde de overname door de Vereenigde Glasfabrieken. In 1963 werd zij gesloten.

Jeekel & Co. was de voortzetting (door vererving) van de oudste Leerdamse glasfabriek, die van de familie Pelgrim, opgericht in 1865 en in 1912 overgenomen door de Vereenigde Glasfabrieken. Ook hier werden al vroeg (1912) twee volautomatische Owensmachines geplaatst. Daardoor kon in 1916 de nachtarbeid worden afgeschaft. In 1915 bedroeg de productie ca. 17 miljoen flessen, waarvan ca. 5 miljoen mondgeblazen. Flessen met cachet zoals deze werden door Bols tot 1920 besteld.

De fabriek van Jeekel & Co. op een gravure uit 1876

Daar bij die molen..

Nieuwjaarsbijeenkomst in Leerdam 20 januari

De leden waren in een verheugend groot aantal naar het achter de molen gelegen partycentrum HET DAK gekomen om gezamenlijk het nieuwe (40e) verenigingsjaar in te luiden met koffie en 'krakeling', aangevuld met een glas feestwijn en opgevolgd door de haast traditioneel geworden soep- en broodjes lunch. De twee-en-vijftig aanwezigen konden desgewenst hun collectie aanvullen dank zij het ruime aanbod dat op diverse tafels op hen lag te wachten. Ik weet van minstens één lid dat hij vreugdevol een nieuwe aanwinst heeft thuisgebracht. Verder was het gewoon gezellig en prettig om elkaar weer eens te ontmoeten en werden er plannen aangekondigd voor de viering van het aanstaande jubileum.

Na een pauze hield Johan Soetens een voordracht over pelgimsflessen, pelgrims en pelgrimsoorden waarbij het snel duidelijk werd dat in die wereld niet alles is zoals het lijkt. Heilig verklaarde pelgrims die nooit gepelgrimeerd hebben, heiligen die een graf hebben waar ze niet begraven liggen en pelgrims die hoofdakelijk naar zichzelf op zoek zijn. Het leverde in ieder geval mooie plaatjes van kwetsbare Romeinse- en Venetiaanse z.g. pelgimsflessen op.

Eén conclusie was duidelijk: **Je kunt wel met een fles op pelgrimsreis gaan maar niet met een pelgimsfles op reis!**

'Daar staan ze weer, mijn lekkende duivels, voor de vuren die ze zelf ontsteken, onderhouden en aanblazen. Ze zullen er het schier onsmeltbare zand bij ondragelijke temperaturen tot deeg maken. Ze draaien en wringen ijzeren buizen en trekken een slierende roodgloeiende taaie prop uit het vlammeende hellegat. En buigend blaast hij er reeds zijn menselijke adem in. Daar zwaait hij als een tovenaars mee in het rond, blaast weer in de buis, waarmee hij draaiend, wringend, zwaaiend, zich beweegt. Een grote glanzende glasbel groeit op uit de roode klont.'

Aldus observeerde de schilder Herman Heyenbrock omstreeks 1930 de glasblazers die hij aan het werk zag

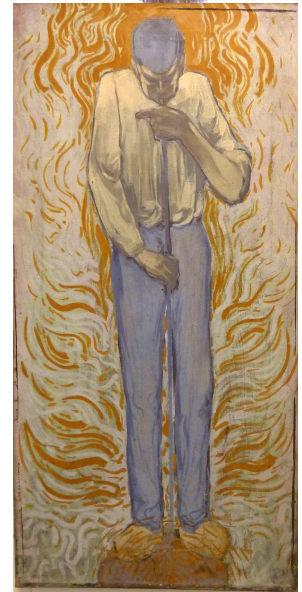

Zoals eerder gemeld heeft de Gemeente Leerdam recentelijk de industriële kant van de glasfabricage in het vaandel geschreven, het transport en de opslag van historische machines uit het inmiddels verwoeste Bezoekerscentrum in Schiedam verzorgd en financieel geholpen bij de aanschaf, restauratie en hernieuwd inlijsten van een aantal pastel schilderijen van de industrieschilder Herman Heyenbrock.

De aan dat alles gewijde tentoonstelling in de studio van kunstenaar Tom van Campenhout trok behalve nieuwgierigen ook oud-medewerkers van de glasfabriek die graag aan de hand van de opgestelde apparatuur uitleg geven over de kunst van het flessenmaken. Een keuze uit de uitgaven van ons blad en de diverse verschenen boeken over zowel de geschiedenis van de fles als die over de schilder Heyenbrock lagen op tafels ter inzage. De middels de uitgave 'Glas op Celluloid' geconserveerde historische films waren voor bezoekers op een laptop te bekijken. Aan de muren hingen het door Copier ontworpen vaandel van de Nederlandse Vereniging van Fabrieksarbeiders en dat van de afdeling Leerdam van de Ned Glas- en Aardewerkersbond. Kortom, er is met veel enthousiasme gewerkt en de Gemeente heeft getracht met een metersbrede muur reclame dat ook bij anderen op te wekken.

Het was die 20e januari zonnig weer en niet al te koud: een mooie gelegenheid voor een wandeling van 10 minuten door het versterkte Leerdam, waar de Zondagsrust nog in ere wordt gehouden, en langs de historische stadswallen. Jammer genoeg maakte slechts een klein groepje gebruik van die gelegenheid.

De organisatoren hadden eerlijk gezegd wel wat meer belangstelling verwacht vanuit de enige 'flessenclub' in Nederland.

Europa's Grootste Vintage Evenement

VERZAMELAARS
JAARBEURS

**13 & 14
april 2019**

nj: 16 & 17 nov. 2019
Jaarbeurs | Utrecht

powered by:
VERZAMELKRAANT
Instagram Facebook

incl. Mega Platen & CD Beurs
Voorverkoop & info:
verzamelajaarbeurs.nl

DISTILLEERDERIJ, LIKEUR- en BRANDEWIJNSTOKERIJ

A.v.WEES.

AYW

ANNO 1782

JENEVERSTOKERIJ, BITTERFABRIEK

"DE OOLIEVAAR"

Genevers • Likeuren • Eau de Vie's • Esprits
Traditioneel Hollands Gedistilleerd

Driehoekstraat

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbestag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Met vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

JENEVER MUSEUM

TENTOONSTELLING
7 april 2017 - medio 2018

1001 JENEVERETIKETTEN

DE VERBEELDING VAN JENEVER

NATIONAAL JENEVERMUSEUM SCHIEDAM
LANGE HAVEN 74-76
WWW.JENEVERMUSEUM.NL